

De maatschappij

Samenleven

Welkom, bij je allereerste les maatschappijleer. Bij maatschappijleer leer je hoe de Nederlandse maatschappij in elkaar zit en hoe mensen met elkaar samenleven. Samenleven doe je in het klein en in het groot.

In een gezin leef je samen in een kleine groep, bijvoorbeeld met je ouders, broers en zussen. Ook met je vrienden, je klasgenoten en als je een baantje hebt je collega's, ben je een **samenleving** in het klein.

Samenleven in het groot doe je met 18 miljoen andere inwoners van Nederland. We noemen dit dan 'de Nederlandse samenleving' of de **maatschappij**. De begrippen 'samenleving' en 'maatschappij' worden vaak door elkaar heen gebruikt.

Je hebt anderen nodig

Niemand kan zonder andere mensen. Je ouders geven je eten en drinken, liefde en aandacht en ze leren je van alles. Met je vrienden praat je over wat jou bezighoudt en je kunt met ze sporten, shoppen en uitgaan.

Ook mensen die je niet kent, doen allerlei dingen voor je. Bijna alles wat jij nodig hebt, is door anderen gemaakt. De kaas op je brood, de apps op je telefoon, enzovoort. Bovendien is er van alles voor je geregeld. Bijvoorbeeld dat je met de bus of de trein kunt reizen, dat internet het doet, dat de winkels vol liggen en nog veel meer.

Afspraken maken

De Nederlandse maatschappij bestaat uit 18 miljoen mensen, die allemaal hun eigen leven leiden. Maar we

Wat vind jij van maatschappijleer?

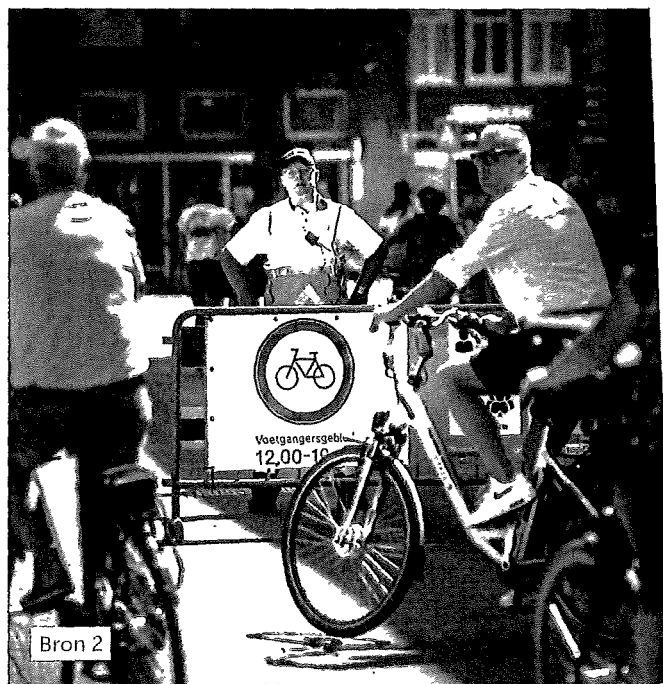
Mees (17), mbo Zorg en Welzijn: "Maatschappijleer gaat over dingen die je moet weten. Ik weet nu dat problemen in de maatschappij veel meer kanten hebben dan je soms denkt. We discussieerden samen; dat is leuk en je leert elkaar ook een beetje beter kennen. Mijn docent leerde me dat het goed is om je stem te laten horen. Dat is belangrijk. Het gaat om onze toekomst."

Bron 1

hebben elkaar ook nodig. En om te zorgen dat we met elkaar kunnen samenleven en samenwerken zijn regels nodig. Er zijn twee soorten regels: gedragsregels en wetten.

Een gedragsregel is een regel die ervoor zorgt dat we rekening houden met anderen. Je niest bijvoorbeeld in je elleboog en je bedankt mensen als ze iets voor je hebben gedaan.

Daarnaast zijn er allerlei wetten gemaakt door politici. Een wet is een geschreven regel waar iedereen zich aan moet houden. Bijvoorbeeld dat je geen alcohol mag kopen voordat je 18 bent. En dat stelen strafbaar is.

Bron 2

Wat leer je bij maatschappijleer?

"Ik mag niet naar een concert"

Mia (14): "Ik wil heel graag naar een concert van Harry Styles. Maar ik mag niet van mijn ouders. Het is op een schooldag, het is helemaal in Rotterdam en ze vinden me nog te jong. En ze vinden het niet oké dat ik hier al mijn maandgeld aan uitgeef. Maar ik moet en zal naar het concert! Hoe haal ik mijn ouders over?"

Naar: girlscene.nl

Bron 1

Waarden en normen

Sommige mensen willen lekker feesten, zoals Mia in bron 1, anderen vinden goed presteren op school belangrijk, zoals de ouders van Mia. Dat zijn **waarden**: *alles wat iemand belangrijk vindt*. Ook eerlijkheid en gezondheid zijn voorbeelden van waarden.

Als gezondheid belangrijk voor jou is, heb je als regel dat je gezond moet eten, bijvoorbeeld veel groente en fruit. Dat zijn **normen**: *regels over hoe je je moet gedragen*.

Waarden kun je meestal omschrijven met één of twee woorden. Normen beginnen vaak met zoiets als 'Je mag niet ...' of 'Je moet ...'.

Waarden en normen hebben altijd met elkaar te maken. Je vindt het misschien niet leuk dat je ouders je verbieden om naar een concert te gaan, maar je scheldt ze niet uit. Respect is dan een belangrijke waarde voor je.

Belangen

Bij de keuzes die mensen maken, spelen ook hun belangen een rol. Een **belang** is *het voordeel dat je ergens bij hebt*. Als je moet kiezen tussen een lesrooster zonder tussenuren en een lesrooster met iedere dag vier tussenuren, dan kies je natuurlijk voor het eerste. Je bent dan eerder vrij.

Soms botst het belang van de één met het belang van de ander. Een voorbeeld: sommige mensen willen dat vliegen goedkoop is omdat ze graag verre reizen maken. Anderen willen juist dat het duur is omdat vliegen erg vervuילend is. Bij veel problemen in de maatschappij kom je zulke tegenstellingen tegen.

Macht

Stel dat een vriendin tegen je zegt: "Jij gaat toch zeker ook naar het schoolfeest?" Het is lastig om dan nee te zeggen. Jouw vriendin heeft hier **macht**, *de mogelijkheid om het gedrag van anderen te beïnvloeden*. Ook je ouders hebben macht. Bijvoorbeeld de ouders van Mia in bron 1.

Burgerschap

Bij maatschappijleer leer je hoe we in Nederland met 18 miljoen mensen samenleven. Bij dat samenleven is **burgerschap** belangrijk: *actief deelnemen aan de maatschappij*. Dat doe je bijvoorbeeld als je vrijwilligerswerk doet. Maar ook als je begrijpt hoe onze democratie in elkaar zit en hoe jij zelf invloed kunt uitoefenen. Bij maatschappijleer ga je hier veel meer over leren.

Maatschappelijke problemen

Toen sloeg hij een glas in mijn gezicht kapot

Ben (18): "We waren met wat vrienden op stap. Een man botste steeds tegen mij en mijn vrienden aan. Bij de vierde keer zei ik er iets van. En toen kwam de klap. Hij sloeg een glas in mijn gezicht kapot. Soms ben ik nog bang dat ik de dader tegenkom. Ik hoorde dat ze hem laatst weer in de club hadden gezien."

Bron 1

Wat is een maatschappelijk probleem?

Ruzie met je ouders en liefdesverdriet zijn voorbeelden van persoonlijke problemen, maar het zijn geen maatschappelijke problemen.

Criminaliteit en discriminatie zijn wél maatschappelijke problemen, net als geweld tijdens het uitgaan.

Een **maatschappelijk probleem** heeft altijd vier kenmerken:

1. Het is een groot probleem waar **veel mensen** mee te maken hebben. Jouw liefdesverdriet is niet voor veel mensen een probleem.
2. Er zijn **verschillende meningen** over. Over liefdesverdriet hebben we allemaal dezelfde mening: iedereen vindt het rot.
3. Je hoort en leest vaak over het probleem in de **media**: op internet, televisie en de radio. Maar over jouw liefdesverdriet lees, hoor of zie je niets.
4. De **overheid**, bijvoorbeeld een minister of een burgemeester, bemoeit zich ermee. De overheid zal zich niet bezighouden met jouw liefdesverdriet.

Een voorbeeld van een maatschappelijk probleem zijn files. Veel automobilisten hebben daar elke dag last van. In de media wordt elke dag aandacht besteed aan files: waar ze staan en hoeveel reistijd dat kost. Sommige mensen willen daarom meer wegen aanleggen. Anderen zien liever beter openbaar vervoer. In de regering zit een speciale minister die zich met verkeersproblemen bezighoudt.

Vragen stellen

Als je een maatschappelijk probleem goed wilt begrijpen, moet je het volgende onderzoeken:

1. Wat is het probleem?
2. Wie zijn er onder anderen bij het probleem betrokken?
3. Wat **willen** ze precies?
4. Welke **belangen** hebben ze?
5. Welke **waarden** en **normen** hebben ze?
6. Wat zijn de **oorzaken** van het probleem?
7. Op welke manieren kan het probleem worden **opgelost**?
8. Wat vind jij de **beste oplossing**?

Wat vind jij?

Bij maatschappijleer krijg je regelmatig de vraag hoe jij een maatschappelijk probleem zou oplossen. Wat moet er volgens jou gedaan worden? In een klas verschillen de meningen natuurlijk. Net als in de hele Nederlandse samenleving.

Daarom is het belangrijk dat je met elkaar daarover in gesprek gaat en probeert elkaar te begrijpen. In paragraaf 1.4 leer je hoe je op een goede manier een mening vormt.

Kritisch denken

Informatie

Je krijgt elke dag heel veel informatie. Bijvoorbeeld appjes van vrienden, reclames en teksten in schoolboeken. **Informatie is alles waardoor je meer te weten komt over iets of iemand.**

De juiste informatie hebben is erg belangrijk bij het nemen van beslissingen. Waarschijnlijk ben je nu al aan het nadenken over je vervolgopleiding. Hoe kom je erachter of het een goede opleiding voor je is? Je stelt zo veel mogelijk vragen over die opleiding. Je bekijkt welke informatie betrouwbaar is. En je vraagt de mening van anderen. Als zij al weten wat ze gaan doen, stel je ze vragen: Waarom kiezen ze daarvoor? Zou hun opleiding ook iets voor jou zijn?

Kritisch denken

Met deze aanpak ben je bezig met **kritisch denken**: je gaat zorgvuldig om met informatie en het bepalen van je mening. Een van de doelen van maatschappijleer is dat je kritisch denken gebruikt in je dagelijkse leven. Dat doe je door zo veel mogelijk vragen te stellen.

Kritisch denken bestaat uit drie delen.

- **Welke informatie is betrouwbaar?**

Je begint met het verzamelen van zo veel mogelijk informatie, het liefst uit verschillende bronnen. Daarna vraag je je af: welke informatie is betrouwbaar en welke niet? **Feiten** zijn betrouwbaarder dan **meningen**. Staan er goede argumenten in de informatie? Door deze vragen te stellen kun je bepalen: weet ik genoeg of moet ik meer informatie zoeken?

"Daar had ik nooit aan gedacht"

BBB-leider Caroline van der Plas vond excuses aanbieden voor het slavernijverleden lange tijd onzin. Toch veranderde ze haar mening. "Ik kan mijn voorouders terugvinden tot het jaar 1700. Ik kan zien waar ze woonden en wat ze deden. Mevrouw Simons van BIJ1 vertelde dat ze haar familie maar terug kan vinden tot haar overgrootmoeder. Daarvóór waren haar voorouders tot slaaf gemaakt en over hen werd niets bijgehouden. Daar had ik nooit aan gedacht."

Bron 1

- **Het van een andere kant bekijken.**

Tijdens de lessen maatschappijleer ga je regelmatig in gesprek met je klasgenoten. Vaak hoor je dan meningen die anders zijn dan die van jou. Bij kritisch denken bekijk je die mening van een andere persoon goed. Je vraagt je af: waarom denkt die klasgenoot zo? Je kijkt dan door de ogen van een ander naar een situatie. Dit kan je nieuwe informatie geven.

- **Nadenken over je eigen mening.**

Als laatste kijk je naar je verzamelde informatie. Je vraagt je af: Wat past het beste bij mij? Is mijn mening nog steeds de juiste voor mij? Het kan zijn dat je besluit van mening te veranderen. Net zoals Caroline van der Plas anders ging denken over excuses voor het slavernijverleden.

Communicatie en media

"ZE KOPEN BOEKEN

DIE ZE OP TIKTOK HEBBEN GEZIEN"

Jongeren lezen meer door sociale media

Steeds meer jongeren lezen elke week een boek. Dat blijkt uit onderzoek. Een reden is dat TikTok en Instagram aandacht besteden aan boeken voor jongeren. Deze kanalen worden vooral veel gevolgd door middelbare scholieren. Boekverkoper **Fleur** herkent de trend. "Ze komen voor boeken die ze op TikTok hebben gezien. Ik zie steeds meer jongeren langskomen."

Naar: DTV Nieuws, AD

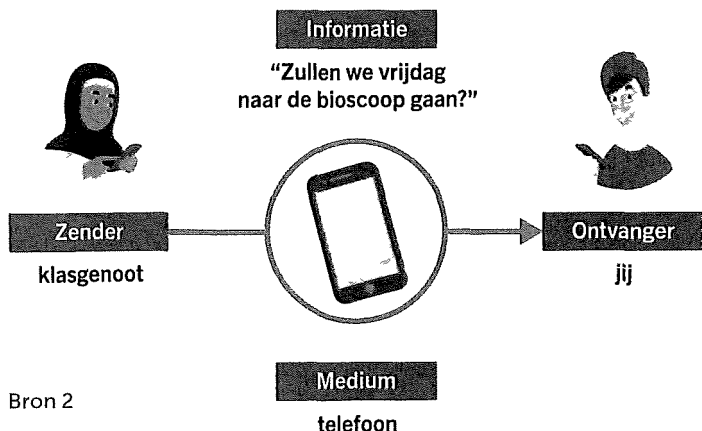
Bron 1

Informatie doorgeven

Als je praat, een appje verstuurt of naar iemand lacht of zwaait, ben je bezig met **communicatie**: *het doorgeven van informatie*. Je communiceert zelfs als je niets zegt. Als je stil bent in je vriendengroep, dan laat je bijvoorbeeld merken dat je met rust gelaten wilt worden. Het doorgeven van **informatie** gaat dus soms zonder woorden. Als je iemand een knipoog geeft, communiceer je dat je hem of haar leuk vindt. Dit heet ook wel 'lichaamstaal'.

Bij communicatie is de persoon die de informatie verstuurt de zender. De persoon die de informatie krijgt, is de ontvanger. Als een klasgenoot jou via WhatsApp meevraagt naar een spannende film in de bioscoop (zie bron 2), is dat ook communicatie, want:

- je klasgenoot is de **zender**;
- de **informatie** is dat je mee wordt gevraagd naar een film;
- jij bent de **ontvanger**;
- het **middel** bestaat uit jullie telefoons.

Bron 2

Als je **online** bent, bijvoorbeeld op **sociale media**, ben je vaak zender en ontvanger tegelijk. Via Instagram of TikTok kun je zelf een foto plaatsen of een berichtje schrijven. Maar je kunt ook ontvanger zijn en zelf op andere sociale-mediaberichten reageren.

Het middel om te communiceren wordt ook wel het **medium** genoemd. Het meervoud van medium is media. Daarom heten de belangrijkste communicatiemiddelen samen dus 'de media'.

Massacommunicatie

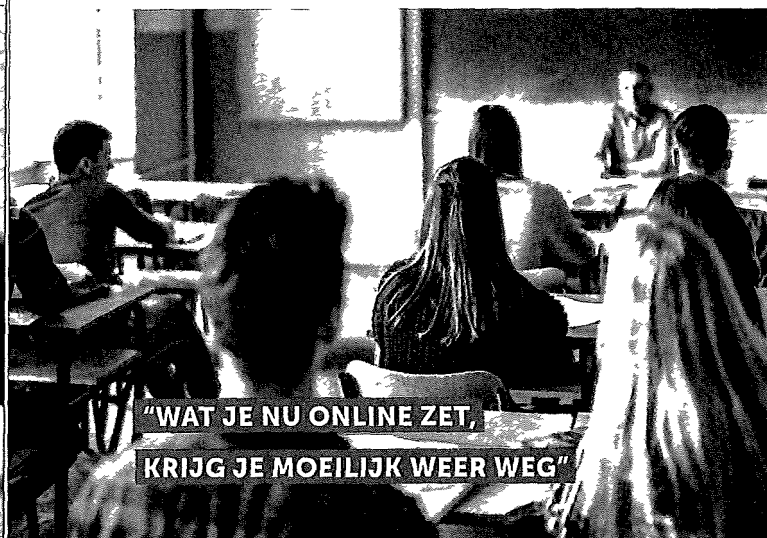
Bij een telefoongesprek praten twee personen met elkaar. Maar bij een website of een tv- of radio-uitzending zijn er soms miljoenen kijkers en luisteraars. Bij **massacommunicatie** is er dus één zender en zijn er heel veel ontvangers (een massa).

Televisie, radio, kranten, tijdschriften en internet heten daarom **massamedia**. Deze media *verspreiden informatie die door veel mensen wordt gezien, gelezen of gehoord*.

Bron 3

Mediasamenleving

Docent al na twee dagen ontslagen

Een middelbare school heeft een nieuwe leraar al na twee dagen ontslagen. Leerlingen van de school hadden op sociale media harde grappen over seks van de docent gelezen. Ze waren daar zo erg van geschrokken dat ze naar de schooldirecteur gingen. De docent zei dat hij de grappen al meer dan tien jaar geleden online had gezet. De directeur hoopt dat de leerlingen leren van de situatie. "Wat je nu online zet, krijg je moeilijk weer weg."

Naar: AD

Bron 1

Nederlanders besteden dagelijks uren aan massamedia. We communiceren via sociale media. We luisteren naar muziek of kijken naar video's en series om te ontspannen. En we gebruiken verschillende media op school, op het werk en in onze vrije tijd. We leven daarom in een **mediasamenleving**: *voor bijna alles wat we doen, hebben we media nodig.*

Ga maar na: we betalen online onze rekeningen. Als jij straks studiefinanciering wilt krijgen, dan moet je die online aanvragen bij de overheid. Door nieuwssites als nu.nl, kranten en het tv-journaal, weet je wat er in de wereld gebeurt. Via WhatsApp houd je contact met vrienden. En zonder internet hadden de lessen op school tijdens corona niet door kunnen gaan.

Nieuwe media

Vroeger kwam de meeste informatie van mensen met een bepaald beroep. Nieuws kwam bijvoorbeeld van journalisten. Tegenwoordig kan iedereen informatie verzenden, via YouTube, een blog of TikTok. Deze **internetmedia** zijn **interactief**. Dat betekent dat je online direct op elkaars berichten kunt reageren. Bij media die al langer bestaan, zoals een tv, krant of radio, kan dat niet. Internetmedia worden **nieuwe media** genoemd, omdat ze nog niet zo lang bestaan en interactief zijn.

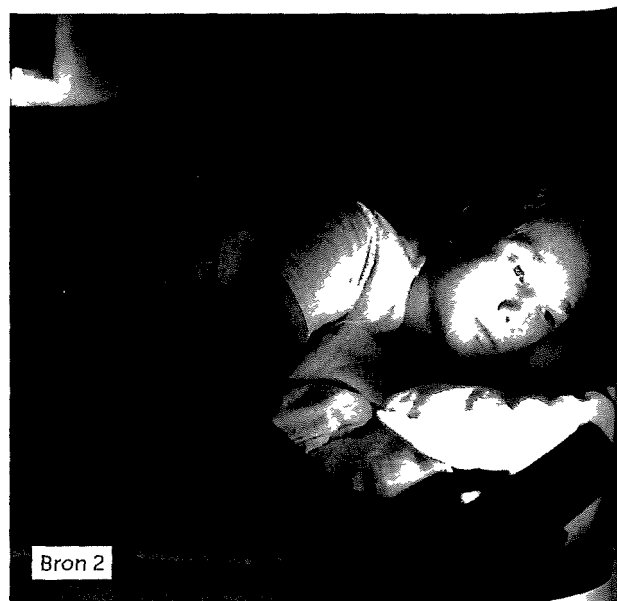
Online-risico's

Voorals sociale media zijn erg belangrijk geworden. Jongeren zijn er gemiddeld bijna drie uur per dag mee bezig. Deze media geven ons veel plezier en gemak. Maar ze kunnen ook voor problemen zorgen. Zo is een groot deel van de jongeren verslaafd aan

sociale media. Ze willen namelijk niets missen. Ook moet je heel goed oppassen met wat je zelf op internet zet (zie bron 1).

Soms worden internetmedia voor vervelende dingen gebruikt. Mensen in de politiek hebben last van bedreigingen via de mail. Jongeren worden gepest via sociale media. Of mensen worden uitgescholden vanwege hun mening, huidskleur of geloof. Dit zijn allemaal voorbeelden van **online grensoverschrijdend gedrag**. Dat is *gedrag waarbij iemand jou online een onveilig gevoel geeft*.

Wat je op internet leest, is ook niet altijd betrouwbaar. Soms probeert de zender jou bijvoorbeeld te beïnvloeden met onjuiste informatie. In paragraaf 2.4 lees je hier meer over.

Nieuws

De druk is hoog

Simone Weimans werkt bij het NOS Journaal. Ze leest vaak het nieuws voor. "Bij mijn eerste uitzendingen zat stokstijf. Maar je wordt losser. Er mag heus weleens worden gelachen. Wat ik bijzonder vind aan het NOS Journaal, is dat er heel veel mensen naar kijken. Je mag wel de juiste vragen stellen, dus de vragen die de kijker thuis ook hebben. Soms voel ik spanning, vooral bij belangrijk nieuws. Iedereen kijkt. De druk is dan hoog

Naar: Libelle

Bron 1

Persvrijheid

De nieuwsberichten die op nu.nl staan of op het NOS Journaal komen, worden gemaakt door journalisten. In Nederland hebben de media **persvrijheid**, *de vrijheid van journalisten om zonder toestemming nieuwsberichten te mogen maken*. Journalisten hebben dus ook **vrijheid van meningsuiting**, net als iedere burger in ons land. Dat betekent niet dat iedereen alles maar kan zeggen. Zo mogen journalisten, net als alle burgers, niet discrimineren of oproepen tot haat of geweld. Journalisten mogen ook niet opzettelijk liegen.

Wat is nieuws?

Er gebeurt dagelijks veel in de wereld. Daarom moeten journalisten kiezen wat ze belangrijk nieuws vinden voor hun medium. Daarvoor stellen ze zichzelf vier vragen.

- Is het bericht **actueel**, dus pas gebeurd? Oud nieuws is geen nieuws.
- Is het bericht **bijzonder** genoeg? Als een hond iemand bijt is dat niet bijzonder. Als een voetballer zijn tegenstander bijt, wel.
- Is het **interessant** voor de lezers of kijkers? De lezers van een krant als De Telegraaf lezen graag korte artikelen over sport en bekende Nederlanders. Lezers van de Volkskrant willen vooral langere stukken lezen over politiek en de economie.
- Gaat het over **bekende personen**? Als jij je been breekt, is het geen nieuws. Als prinses Amalia haar been breekt, wel.

Waar of niet waar?

Als je een bericht leest in de krant of op een nieuwssite, dan mag je ervan uitgaan dat het klopt. Journalisten checken namelijk elk bericht. Zo zoeken

ze uit wie de **bron** is: waar komt de informatie vandaan? Als ze niet weten wie het bericht verstuurt heeft, is de informatie niet erg betrouwbaar.

Ook kijken ze of het om **feiten** gaat of om de mening van iemand. Feiten kun je controleren en zijn dus betrouwbaar. Een goede journalist geeft zijn eigen mening niet. Daardoor kun je als kijker of lezer zelf bepalen wat je ergens van vindt.

Ten slotte zoeken journalisten altijd **contact** met de personen die in het bericht worden genoemd. Stel een docent zegt dat een schooldirecteur haar heeft ontslagen omdat ze lesbisch is. Dan vraagt de journalist aan de directeur of dit klopt.

Invloed van de media

Beeldvorming

Omdat we in Nederland persvrijheid hebben, hoor je veel verschillende soorten berichten en meningen. Dat is belangrijk. Door alle informatie die de media uitzenden, krijg je een beeld van de mensen en de wereld. Dit heet **beeldvorming**, je vormt je steeds een beeld van iets of iemand. Deze beeldvorming bepaalt voor een deel weer je eigen **mening**.

Je mening wordt dus beïnvloed door wat je in de media ziet of hoort. Stel dat je op tv alleen maar mannen ziet praten over voetbal of techniek. Dat bevestigt het beeld dat vrouwen geen verstand zouden hebben van deze onderwerpen.

Mediawijs

Als je berichten leest, is het belangrijk regelmatig te controleren of de informatie betrouwbaar is. Ook kun je andere media bekijken voor andere meningen. Als je dat doet, ben je **mediawijs**: je maakt verstandig gebruik van de media. Eigenlijk moet je bij elk bericht dat je tegenkomt dezelfde vraag stellen als een journalist: is het waar of niet waar?

Zien wat je wilt zien

Als je van Formule 1-racen houdt, lees je berichten over Max Verstappen meteen. Maar je slaat nieuws over de milieuschade door autoracen over. Waarom? Dat heeft te maken met **selectieve waarneming**, je kiest zelf wat je wilt zien en horen.

Je maakt dus een selectie uit het nieuwsaanbod.

Hierbij spelen je interesses een grote rol.

Wat ook meespeelt, is dat mensen graag iets horen dat bij hun mening past. Ze lezen wel een bericht over het liefdesleven van hun favoriete acteur. Maar

Roddels zorgen voor onveiligheid

Op verschillende middelbare scholen verschijnen online verzonden berichten over docenten en schoolgenoten, zoals: "Wiskundeleraar heeft verking met havo 5-leerling." Leerlingen en docenten voelen zich onveilig door de anonieme roddels. Volgens Patricia Bolwerk van Stop Pesten Nu zijn deze berichten vooral geschreven door meisjes. "Ze voelen zich goed door de likes, maar hebben niet door welke schade ze aanrichten."

Naar: Trouw

Bron 1

een bericht dat niet bij hun mening hoort, bijvoorbeeld dat roken slecht voor je is, lezen ze niet

Desinformatie

Soms wil de zender van een bericht jou bewust beïnvloeden. Bijvoorbeeld wanneer iemand mensen wil verwarren met zelfbedachte informatie op internet. Dit heet **desinformatie**, informatie die niet klopt en waarvan de maker ook weet dat die niet klopt. Voorbeelden zijn berichten die aandacht willen trekken met woorden als "oh mijn god!" en "wauw". Hoe meer mensen op dat soort berichten klikken, hoe meer geld de makers verdienen. Een voorbeeld van desinformatie is **nepnieuws**. Dit is verzonden informatie die verspreid wordt om geld te verdienen en de mening van mensen te beïnvloeden.

Bron 2

Geld verdienen met media

"Mijn hoofd staat altijd aan"

Jade Anna van Vliet (19) is influencer met miljoenen volgers op sociale media. In haar video's laat ze zien wat ze doet en eet. Ook maakt ze reclame voor producten van bedrijven, zoals Nivea en Hunkemöller. Van Vliet verdient genoeg geld. Ze heeft een eigen huis en auto. Ze noemt haar werk "mentaal hard". "In bed denk ik altijd veel na over wat ik morgen moet posten. Mijn hoofd staat dus altijd aan."

Naar: AD

Bron 1

Reclame wil je verleiden

Dagelijks kun je wel een paar honderd reclames zien en horen. Reclame is *informatie van bedrijven die willen dat jij hun producten gaat kopen*.

Drie reclametrucs

Om ervoor te zorgen dat je iets gaat kopen, maakt reclame gebruik van drie trucjes: gevoelens, ideaalbeelden en bekende mensen.

Als je iets koopt, is het **gevoel** belangrijk. Zoek je sportschoenen, dan kom je vaak in winkels waar lekkere muziek op staat. In een reclamefilmpje voor cola of chips is iedereen vrolijk.

In reclames zie je veel mooie, slanke en succesvolle mensen met een groot huis en een grote tuin. Dat zijn **ideaalbeelden**, *beelden van mensen en situaties die er perfect uitzien*.

Ook zie je in reclames vaak **bekende mensen**. Max Verstappen maakt reclame voor Red Bull. Zo'n bedrijf doet dit niet zomaar. Bekende mensen hebben namelijk invloed op jouw koopgedrag.

Reclame via internet

Influencers zijn mensen die via sociale media invloed uitoefenen op hun volgers. Bekende influencers hebben veel volgers en zijn daarom interessant voor bedrijven (zie bron 1). Ze verdienen geld met een betaald of gesponsord bericht op sociale media. Of ze kunnen gratis op vakantie als ze een reisorganisatie noemen.

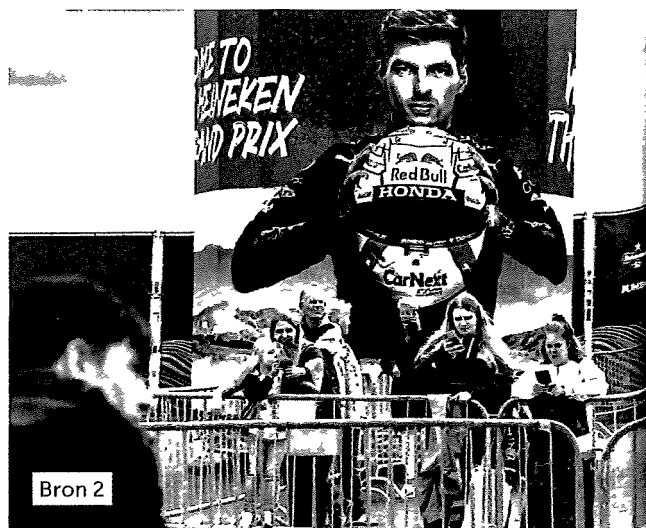
Reclame zie je ook op andere plekken online. Je ziet bijvoorbeeld **advertenties** van sportschoenen nadat je een keer online naar sneakers hebt gezocht. Dat komt doordat bedrijven met behulp van **cookies** informatie verzamelen over wat we online doen.

Regels voor reclame

De overheid heeft in de **Mediawet** regels opgesteld voor reclames. Op tv mag bijvoorbeeld niet meer dan 12 minuten reclame per uur uitgezonden worden. Kinderidolen mogen geen reclame maken voor ongezond eten. Reclames over alcohol mogen pas vanaf negen uur 's avonds op televisie en radio komen. Het is zelfs verboden om reclames over gokken uit te zenden op televisie en radio. Influencers met meer dan 500.000 volgers moeten zich ook aan de Mediawet houden.

Commerciële zenders

Tv- en radiozenders zoals RTL 4, SBS6 en Radio 538 noemen we **commerciële zenders**. Zij verdienen geld door zendtijd te verkopen aan bedrijven voor reclames. Bedrijven laten hun reclames het liefst zien bij programma's waar veel mensen naar kijken of luisteren.

Cultuur

Cultuur

Veel Nederlanders hebben dezelfde waarden, normen en gewoonten. Met Koningsdag is iedereen vrij, we spreken Nederlands en de meeste mensen hebben een fiets. Dat zijn allemaal voorbeelden van de Nederlandse cultuur. *Cultuur is alle waarden, normen en gewoonten die mensen in een bepaalde groep met elkaar delen.*

Dominante cultuur

De grootste cultuur in een land noemen we de **dominante cultuur**, *de cultuur van de grootste groep mensen in een land*. Denk bijvoorbeeld aan het spreken van de Nederlandse taal. Maar ook op tijd komen op een afspraak vinden de meeste mensen in Nederland belangrijk.

Basiswaarden

In de Nederlandse dominante cultuur is een aantal waarden belangrijk. We noemen ze dan ook basiswaarden:

- **Vrijheid** betekent dat je mag denken, zeggen en doen wat je wilt. Andere mensen mogen ook denken, zeggen en doen wat zij willen. Dit mag zolang je de wet niet overtreedt.
- **Gelijkwaardigheid** wil zeggen dat alle mensen evenveel waard zijn, ook al verschillen we van elkaar. Het maakt niet uit of je man of vrouw bent, jong of oud. Of je homo of hetero bent, in Nederland geboren of niet, je hebt allemaal recht op gelijke behandeling.
- **Solidariteit** gaat over rekening met elkaar houden en elkaar helpen als het nodig is.

Typisch Nederlands

Het hoeft maar een paar dagen te vriezen en dan krijgt heel Nederland schaatskoorts. Overal in het land gaan mensen het ijs op en schaatsclubs organiseren tochten. Maud (21): "Het mooiste is de snelheid, de wind om je heen. Het is supercool." Schaatsen op natuurijs is iets typisch Nederlands. Het staat dan ook op de lijst met voorbeelden van Nederlandse cultuur van de VN. Op de lijst staan verder de Vierdaagse van Nijmegen en het Sinterklaasfeest.

Bron 1

Subculturen

Binnen Nederland zie je ook allerlei kleine groepen met een eigen cultuur. Dat is dan een **subcultuur**, *de cultuur van een kleine groep mensen*. Subculturen hebben hun eigen kenmerken. Limburgers en Brabanders vieren bijvoorbeeld uitgebreid carnaval. In de rest van Nederland is dat niet zo.

Ook het geloof kan een subcultuur zijn. Zo is ongeveer 5 procent van de Nederlanders moslim en houdt zich aan de regels van de islam. Andere Nederlanders zijn bijvoorbeeld katholiek, hindoe of joods. Of ze hebben helemaal geen geloof.

Jij hoort zelf ook bij verschillende subculturen. Je zit op school, je doet misschien aan sport of je houdt van bepaalde muziek. Dat zijn allemaal subculturen met eigen gewoonten. Je kunt zeggen dat elke groep een eigen cultuur heeft. Vaak kun je de leden van de cultuur herkennen aan hun uiterlijk, kleding of muziek. Denk maar aan gothics of leden van een motorclub.

Socialisatie

Ergens iets van zeggen

Wat zou jij doen als je iemand vervelende opmerkingen hoort maken over iemands huidskleur? Een team van het programma *In Your Face* testte dat op een vol terras. Een verborgen camera filmde alles. Gravin Eloise van Oranje, lid van de koninklijke familie, zat ook op dat terras. Ze liep naar het team toe en sprak een van hen aan: "What the f*ck ben jij f*cking racistisch? Doe even normaal joh. Het spijt me, maar dit is zó racistisch."

Naar: AD

Bron 1

Aangeboren en aangeleerd

Sommige eigenschappen heb je vanaf je geboorte. Gevoel voor muziek of goed kunnen rekenen zijn **aangeboren eigenschappen**. Ook seksuele voorkeur of voetbaltalent zijn aangeboren. Aangeboren eigenschappen kun je niet, of heel moeilijk, veranderen.

Daarnaast leer je allerlei dingen tijdens je opvoeding: lopen, praten, naar de wc gaan, enzovoort. Dit is je **aangeleerde gedrag**. Sommige dingen leer je juist af. Zo gooi je nu niet meer met eten of speelgoed.

Ons gedrag is voor een deel aangeboren en voor een deel aangeleerd. Het hebben van emoties, zoals verdriet, is aangeboren. Maar hoe je die emoties uit, is aangeleerd. In de ene cultuur mag een man die verdrietig is bijvoorbeeld best huilen, in een andere cultuur juist niet.

Socialisatie

Omdat je bent opgegroeid in Nederland, zijn veel van je waarden, normen en gedrag hetzelfde als die van andere Nederlanders. Je spreekt bijvoorbeeld Nederlands en je vindt vrijheid belangrijk. Het gedrag dat bij de Nederlandse samenleving hoort, leer je tijdens je hele leven aan. Dit noemen we **socialisatie**: *het aanleren van normen, waarden en gewoonten die bij jouw groep of samenleving horen*.

Hoe leren we?

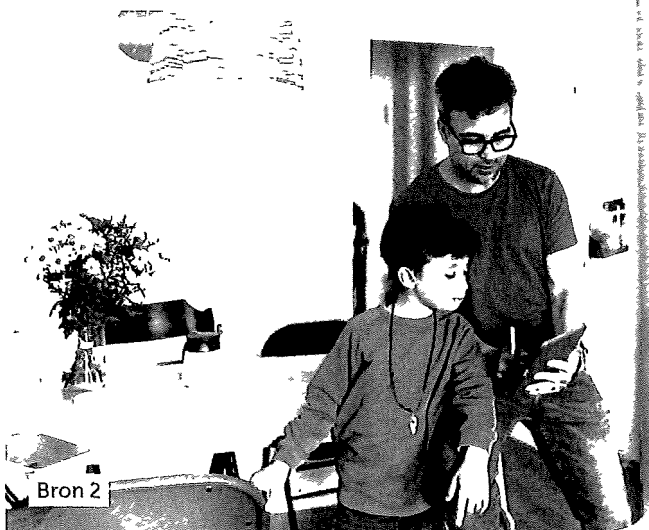
Socialisatie gebeurt op verschillende manieren, namelijk:

- Socialisatie door **imitatie**: door anderen na te doen, leer je. Kinderen leren swipen op een tablet door hun ouders na te doen.

- Socialisatie door **informatie**: je leert ook door alle informatie die je krijgt, bijvoorbeeld van je ouders/verzorgers, leraren, vrienden of via de media.
- Socialisatie door **ervaringen**: dingen die je meemaakt, hebben invloed op je gedrag. Als je tijdens het uitgaan vaak geweld meemaakt, blijf je misschien vaker thuis.

Goed of fout gedrag?

Als je in een winkel voordringt, zeggen anderen daar iets van. Dit noemen we **sociale controle**, *manieren waarop mensen ervoor zorgen dat anderen zich aan de regels houden*. Dit gebeurt overal: op straat, in je vriendengroep, in je gezin. Of je zelf iemand aanspreekt op gedrag hangt af van het belang dat je erbij hebt. Als je het milieu belangrijk vindt, spreek je eerder iemand aan die afval op straat gooit, dan als het je niet boeit. Daarbij is het makkelijker om een bekende te corrigeren dan een vreemde.

Identiteit

Worden wie je bent

Wat je tijdens je **socialisatie** aanleert, bepaalt voor een groot deel wie je bent. Je ontwikkelt zo je eigen **identiteit**: *je persoonlijkheid, alle kenmerken en ervaringen die bij jou horen*. Vooral tijdens de puberteit ga je op zoek naar wie je bent en wie je wilt zijn. Je maakt meer je eigen keuzes: welke kleren je draagt, wie je vrienden zijn en naar welke muziek je luistert. Veel jongeren experimenteren in deze fase bijvoorbeeld met alcohol of drugs.

Ook ontwikkel je je seksuele identiteit. Je wordt verliefd en ontdekt of je op jongens of meisjes valt, of op allebei. In deze zoektocht is het voor veel jongeren belangrijk om met andere jongeren om te gaan. Zo leer je wat goed bij je past en wat je wel en niet wilt.

Groepsgevoel

Jongeren horen vaak bij één of meer groepen. Op school maken jongeren meestal deel uit van een groep. En buiten school gaat de één graag naar festivals, terwijl een ander liever traint met zijn voetbalmaten. We noemen dit **groepsgevoel**, *je voelt je verbonden met een groep mensen omdat je dezelfde kenmerken of gewoonten hebt*. Dat geldt soms zelfs voor mensen die je niet kent. Bijvoorbeeld wanneer je in het buitenland iemand Nederlands hoort praten. Je voelt direct een band omdat je allebei Nederlands spreekt.

Groepsnormen

De meeste mensen vinden het fijn om bij een groep te horen. Zo voelen ze zich verbonden met anderen. Bovendien weet je welk gedrag je van elkaar kunt

Geboren in het verkeerde lichaam

Toen Emma (14) in groep 5 zat, vertelde ze de klas dat "hij eigenlijk een zij is". "Ik voelde echt de kriebels in mijn buik. Ik vertelde dat ik voortaan als meisje naar school ging. En toen was het klaar. Ze accepteerden het gewoon. Niet iedereen heeft het geluk met zo'n fijne omgeving. Ik word geaccepteerd zoals ik ben. Het is belangrijk om je te kunnen uiten als je in het verkeerde lichaam bent geboren."

Naar: AD

Bron 1

verwachten. Bijvoorbeeld of je elkaar een knuffel of een boks geeft als je elkaar ziet. We noemen dat **groepsnormen**: *ongeschreven regels die bij een bepaalde groep horen*.

Groepsnormen kunnen soms zo veel invloed hebben dat er **groepsdruk** ontstaat, *het gevoel dat je je móét aanpassen aan de gewoonten van de groep*. Je gaat bijvoorbeeld roken omdat de anderen dat ook doen. Of je vrienden halen je over om iets te vernielen. Je bent bang dat wanneer je niet meedoet, je uit de groep wordt gegooid. Door groepsdruk doen mensen soms dingen die ze eigenlijk niet willen doen.

Wat is normaal?

"Vrouwen zijn eigendom van de man"

Onder Nederlandse jongeren is Andrew Tate, een influencer en ex-kickbokser, erg populair. Alexander is een fan van Tate. "Mannen zijn heel zwak geworden", zegt hij. "Een man zou hard en sterk moeten zijn en moeten zorgen voor zijn gezin." Critici noemen Tate vrouwenvriendelijk door uitspraken als: "Vrouwen zijn eigendom van de man." Hij werd in 2023 in Roemenie aangeklaagd voor verkrachting en vrouwenhandel.

Naar: NOS

Bron 1

Cultuur verschilt en verandert

Wat voor de een normaal is, hoeft dat voor een ander niet te zijn. Zo vindt de een het normaal om af en toe te blowen, terwijl een ander dat nooit zou doen.

En terwijl sommigen het gewoon vinden dat jongens en meisjes samen gymles krijgen, vinden anderen dat juist raar. Wat je normaal vindt, hangt af van de cultuur waarin je opgroeit.

Rolpatronen

In elke samenleving bestaan ideeën over hoe je je zou moeten gedragen. Denk maar aan de kleding die je draagt of het werk dat je doet. Dat heeft te maken met rolpatronen. Een **rolpatroon** is *hoe iemand zich volgens anderen moet gedragen*. Een serveerster moet vriendelijk zijn tegen klanten, ook al heeft zij een rotbui. En een huisarts mag jou heel persoonlijke vragen stellen. Rolpatronen zie je vaak in reclames. Daarin gaat de man aan de slag met een nieuwe boormachine en de vrouw ruikt blij aan schoon wasgoed. We noemen dit **rolbevestigend gedrag**.

Rolpatronen veranderen. Vroeger zorgde de vrouw voor de man en de kinderen, zij kookte en deed het huishouden. De man werkte. Tegenwoordig hebben de meeste vrouwen een betaalde baan. Mannen doen vaker dan vroeger het huishouden en zorgen ook voor de kinderen.

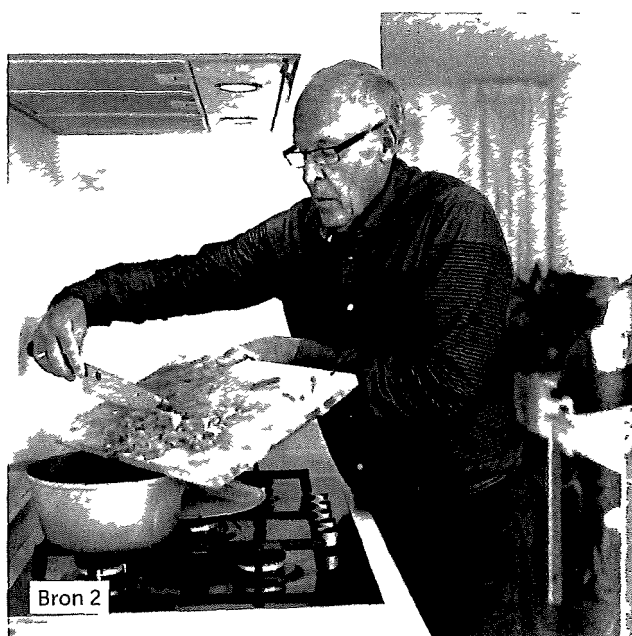
Gendernormen

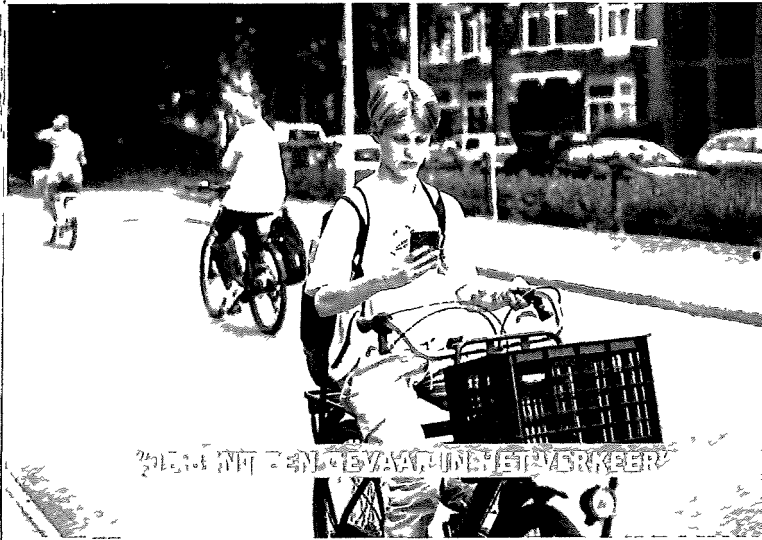
De normen die 'horen' bij het man-zijn of vrouw-zijn, noemen we **gendernormen**. Gendernormen en rolpatronen zijn handig, omdat je daardoor weet wat je van een ander kunt verwachten.

Maar ze hebben ook nadelen. Sommigen voelen zich niet prettig in zo'n rol. Sommige meisjes gaan liever skateboarden dan met barbies spelen. En sommige jongens willen liever op ballet dan op voetbal. Dit is **roldoorbrekend gedrag**, gedrag dat niet direct bij de verwachtingen van iemands rol past.

Normen veranderen

Gendernormen zijn aan het veranderen. Het verschil tussen 'typische' jongens- en meisjesdingen wordt steeds kleiner. Iets is **genderneutraal als er helemaal geen onderscheid meer wordt gemaakt tussen vrouwen en mannen**. Bijvoorbeeld wanneer speelgoedwinkels geen speciale jongens- en meisjesafdelingen hebben. Er zijn mensen die dit een goede ontwikkeling vinden, maar andere mensen zijn het hier niet mee eens.

KEUZES EN KEUZES

We maken elke dag keuzes: Welke muziek ga je luisteren? Welk merk telefoon koop je? Welke vervolgopleiding ga je doen? Je maakt keuzes die voor jou goed zijn.

Ook voor de samenleving moeten er keuzes worden gemaakt. Waar geven we het geld aan uit? Willen we meer leraren of meer politieagenten? Maken we de steden veiliger of willen we minder werkloosheid onder jongeren? Willen we meer woningen bouwen of juist de natuur behouden?

Dit is **politiek**: *keuzes maken en besluiten uitvoeren*. Het doel van de politiek is dat alles in ons land, in jouw gemeente en in je provincie goed wordt geregeld. De mensen die dit doen zijn **politici**. Bijvoorbeeld ministers, leden van de Tweede Kamer en de burgemeester in jouw gemeente.

DE POLITIEK

Het nemen van goede besluiten en deze uitvoeren is veel werk. Daarom krijgen politici hulp van **ambtenaren**, *mensen die werken bij de gemeente, de provincie of het landsbestuur*.

De ambtenaren zorgen er bijvoorbeeld voor dat je een identiteitskaart op het gemeentehuis kunt aanvragen. Of ze controleren of jij wel naar school gaat en niet te veel spijbelt. Ook politieagenten en leraren zijn ambtenaar. De overheid bestaat uit *alle politici en ambtenaren samen*.

DE OVERHEID

Het is verboden om je telefoon te gebruiken als je fietst. Wanneer de politie je betrapt, kun je een boete van 150 euro krijgen. Mark: "Wie controleert dat dan? Ik zie echt niet op elke straathoek een agent staan."

De minister van Justitie en Veiligheid zegt dat de politie hier heel goed op let. "Hier wordt écht flink op gehandhaafd. Je bent een gevaar in het verkeer als je apt op de fiets."

Naar: AD

DE OVERHEID

DE OVERHEID MOET VOOR VEEL DINGEN ZORGEN

De overheid moet voor veel dingen zorgen: bijvoorbeeld voor goed onderwijs, goede gezondheidszorg, veiligheid en goede wegen. Dit zijn allemaal dingen die van **algemeen belang** zijn, dat wil zeggen dat *veel mensen er voordeel van hebben*.

Alle maatregelen van de overheid kosten veel geld. In 2024 gaat het om een bedrag van 433 miljard euro. Dat is 433 plus 9 nullen! Hiermee betaalt de overheid bijvoorbeeld het salaris van alle ambtenaren, uitkeringen en het onderhoud van dijken.

De overheid krijgt dit geld van burgers en bedrijven: zij betalen belasting. Als de overheid te weinig geld heeft, kan zij de belastingen verhogen. Of zij kan bezuinigen, dan geeft de overheid minder geld uit.

Politici maken keuzes die ook invloed op jou en jouw leven hebben. Zij besluiten bijvoorbeeld dat je niet mag appen op de fiets. Dan is het fijn als je daarover kunt meebeslissen. Dat kan ook, want Nederland is een **democratie**, een land waar de bevolking zelf de mensen kiest die de besluiten nemen.

Door te stemmen laat je zien hoe jij wilt dat het in Nederland gaat. Je wilt bijvoorbeeld hogere straffen of meer aandacht voor het klimaat. Maar welke partij past het beste bij je? En wat zijn de verschillen tussen de partijen? Het schema op bladzijde 104-105 en de begrippen 'links' en 'rechts' helpen je bij het beantwoorden van deze vragen.

Linkse partijen zijn partijen die vinden dat de overheid mensen moet helpen die weinig geld en minder kansen hebben. Zij willen bijvoorbeeld goede

Julia (17): "... die opkomt voor mensen die het moeilijk hebben. Bijvoorbeeld voor mensen die werkloos worden." Thomas (16): "... die zorgt voor zwaardere straffen. Als je iemand vermoordt, sta je snel weer buiten. Dat snap ik niet."

Cameron (15): "... die de belasting verlaagt. Zo houden mensen meer geld over."

Aicha (15): "... die klimaatverandering tegengaat. De opwarming van de aarde moet worden afgeremd."

uitkeringen voor werklozen en mensen met een beperking. Ze vinden dat de overheid het verschil tussen rijke en arme mensen kleiner moet maken. Mensen die meer geld hebben, moeten extra belasting betalen. Daarmee kan de overheid de kwetsbare mensen helpen. Iemand die bijvoorbeeld te weinig verdient om de huur te betalen, krijgt extra geld. SP, GroenLinks-PvdA en DENK zijn linkse partijen.

Rechtse partijen zijn partijen die vinden dat de overheid zo weinig mogelijk moet regelen. Mensen moeten dingen zo veel mogelijk zelf beslissen en hun eigen problemen oplossen. Geen hoge uitkeringen dus, en minder belasting. Een baas moet jou kunnen ontslaan als die dat wil. Rechtse partijen vinden veiligheid erg belangrijk. Er moeten wel genoeg agenten zijn. En mensen die de wet overtreden, moeten strenge straffen krijgen. VVD, Forum voor Democratie en de christelijke SGP zijn rechtse partijen.

Middenpartijen zijn partijen die vinden dat de overheid alleen moet helpen als het mensen zelf niet lukt. Ze vinden dat mensen meer voor elkaar moeten zorgen. Middenpartijen hebben vaak zowel linkse als rechtse standpunten. Zo zijn er partijen die strengere straffen willen voor misdrijven (rechts), maar niet willen bezuinigen op de zorg voor ouderen (links). D66 en NSC zijn middenpartijen.

Links	Midden	Rechts
De overheid moet voor kwetsbare mensen zorgen.	Mensen moeten zo veel mogelijk voor elkaar zorgen.	Mensen doen zo veel mogelijk zelf.
De overheid doet veel voor kwetsbare mensen.	De overheid helpt, wanneer mensen het niet zelf of met hulp van anderen redden.	De overheid regelt zo min mogelijk, helpt alleen in noodsituaties en zorgt voor veiligheid.

Habtamu de Hoop werd op zijn 22e lid van de Tweede Kamer. Als Kamerlid komt hij op voor de belangen van jongeren. "Ik zie dat vooral mijn eigen generatie de afgelopen jaren keihard is geraakt. Een betaalbare woning, een vast contract of een goede leraar voor de klas? Dat is tegenwoordig niet meer vanzelfsprekend. Het is zelfs niet meer zo dat jongeren het beter krijgen dan hun ouders het hebben gehad."

Naar: tweedekamer.nl

In Nederland kiezen we zelf onze **volksvertegenwoordigers**, politici die namens de bevolking besluiten nemen. Zij zitten onder andere in het **parlement**, dat bestaat uit de **Eerste en Tweede Kamer**.

- De **Tweede Kamer** heeft 150 leden. Elke vier jaar kiest de bevolking wie dat zijn.
- In de **Eerste Kamer** zitten 75 leden. Zij zijn geen fulltime-politici zoals de leden van de Tweede Kamer. Ze hebben vaak nog een baan.

Het parlement heeft twee taken:

- over wetten stemmen;
- de regering controleren.

Over wetten stemmen

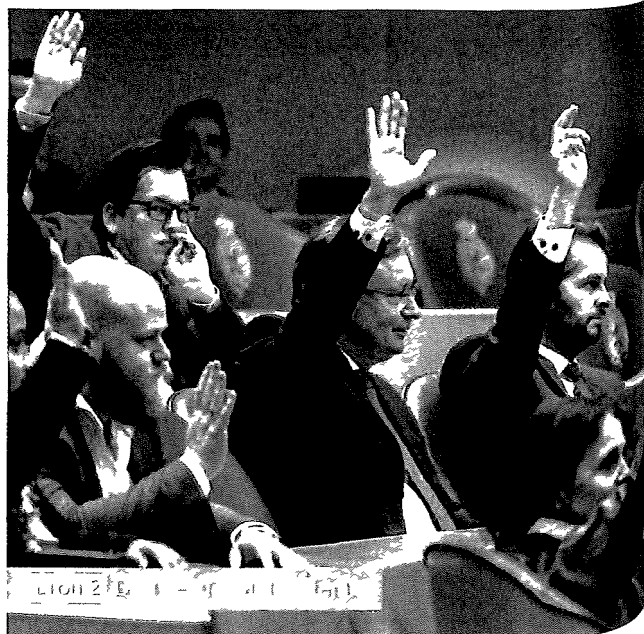
Stel, Kamerlid De Hoop wil iets doen aan een probleem, zoals het lerarentekort. Hij maakt dan een voorstel voor een **wet**: een uitgebreid plan hoe een probleem moet worden aangepakt. Het voorstel gaat eerst naar de Tweede Kamer. De leden daarvan kunnen het voorstel nog aanpassen. Vervolgens gaan ze over het voorstel stemmen.

Als de meerderheid een wetsvoorstel heeft **goedgekeurd**, gaat het voorstel naar de Eerste Kamer. De leden daarvan kijken vooral of er geen fouten in staan. En of de wet past bij afspraken met andere landen en de Grondwet. De Eerste Kamer mag een wetsvoorstel niet veranderen, maar alleen in zijn geheel goed- of afkeuren. Het werk van de Eerste Kamer is een soort **laatste check**.

De Tweede Kamer heeft dus meer politieke macht dan de Eerste Kamer. Daarom vinden in de Tweede Kamer de meeste discussies plaats. Zowel met de ministers als tussen de partijen onderling. Je ziet de Tweede Kamerleden ook vaker in de media.

De regering controleren

Wanneer het parlement wetten heeft aangenomen, moeten ministers in de regering deze uitvoeren. De Tweede Kamer controleert of ze dat goed doen. Kamerleden kunnen ministers verplichten naar de Kamer te komen om uitleg te geven. Dat doen ze als ze meer informatie willen of vermoeden dat er iets fout gaat. De Tweede Kamer kan een minister wegsturen. Of zelfs alle ministers, als de meerderheid geen vertrouwen meer heeft in de regering.

De Regering

In 2024 werd Dick Schoof de premier van Nederland. Hij volgde Mark Rutte op, de langstzittende premier ooit. Veel jongeren hadden nog nooit een andere premier meegemaakt. Schoof moest in het begin wennen aan zijn nieuwe baan. "Maar als er één baan is waarmee je iets kunt betekenen, dan is het wel als premier." In zijn vrije tijd doet hij aan hardlopen. Een paar keer liep hij zelfs een halve marathon. "Als ik ren, denk ik niet aan politiek."

Naar. NOS, de Volkskrant

Echt

De regering

De regering bestaat officieel uit de koning en de ministers. Maar de koning heeft geen rol bij het uitvoeren van de wet. Dit is de taak van ministers en staatssecretarissen. Zij zijn met elkaar het kabinet, het dagelijks bestuur van ons land. De woorden 'kabinet' en 'regering' worden vaak door elkaar gebruikt, maar betekenen dus niet hetzelfde.

Het kabinet

Het kabinet wordt na de verkiezingen gevormd door partijen die willen samenwerken. Vaak is dat de grootste partij met nog twee of drie andere partijen. Ze hebben meestal samen een meerderheid in de Tweede Kamer. Als ze gaan samenwerken, moeten ze met elkaar afspraken maken: wat gaan we wel en niet doen voor de samenleving? Dit is de kabinetsformatie: de onderhandelingen om tot een nieuw kabinet te komen.

Een minister

Een minister is lid van het kabinet en voert de wet uit. Ministers hebben allemaal een eigen onderwerp. Er zijn bijvoorbeeld ministers voor onderwijs, landbouw en veiligheid. Om alles goed te regelen krijgen ministers hulp van duizenden ambtenaren. Sommige ministers hebben een staatssecretaris, een soort assistent-minister. De minister-president, ook wel premier genoemd, is de leider van het kabinet. De minister-president is voorzitter als de ministers met elkaar vergaderen.

De ministers

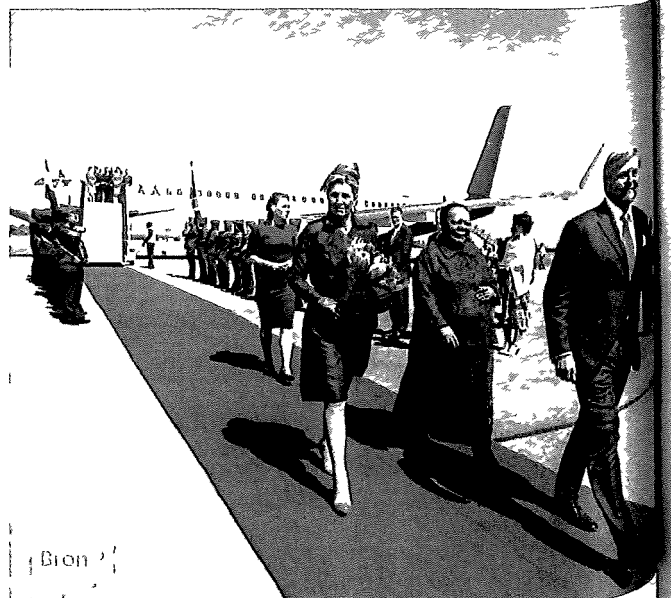
De ministers komen iedere vrijdag bij elkaar en werken veel samen. Bijvoorbeeld bij een probleem als

het gebruik van lachgas door jongeren. De minister van Justitie en Veiligheid kan een wet voorstellen om het verkopen van lachgas te verbieden. De minister van Onderwijs vraagt scholen om leerlingen goed voor te lichten over lachgasgebruik.

Nederland

Nederland is een koninkrijk. Koning Willem-Alexander is het staatshoofd en hij is een belangrijk persoon in ons land. Toch heeft hij vrijwel geen macht. Hij is officieel lid van de regering, maar hij mag zich niet bemoeien met politiek. Want de koning is niet door de bevolking gekozen, maar heeft zijn titel geërfd. Hij heeft wel een aantal belangrijke taken. Hij moet:

- een handtekening zetten onder alle wetten;
- overleg voeren met de minister-president;
- ons land vertegenwoordigen in het buitenland.

Bron

Wie heeft het laatste woord?

In de vorige vier paragrafen heb je gelezen over de regering en het parlement. En over de verkiezingen waarmee de bevolking de volksvertegenwoordigers kiest. In deze paragraaf staat de vraag centraal: wie heeft de macht in Nederland?

De ministers

De ministers zie je vaak op televisie. Zij moeten het land goed besturen. Ministers hebben veel **verantwoordelijkheid**. Zij moeten de wetten uitvoeren en leidinggeven aan duizenden ambtenaren. Om problemen op te lossen, maken ze veel plannen en moeten ze veel regelen. Bijvoorbeeld voor de opvang van vluchtelingen. Ook de premier is veel in het nieuws, als leider van het kabinet. De premier ontmoet regelmatig belangrijke mensen, zoals de president van Frankrijk en de Duitse bondskanselier.

De Kamerleden

De meeste leden van de Eerste en Tweede Kamer ken je waarschijnlijk niet. Ze controleren de regering en stellen vragen als er dingen misgaan. Dat klinkt een stuk minder spannend dan het werk van een minister.

Maar voor elk plan van een minister moet het parlement eerst **toestemming** geven. Ministers moeten de Kamerleden steeds op de hoogte houden van hun plannen en maatregelen. Als volksvertegenwoordigers het er niet mee eens zijn, kunnen ze ministers dwingen hun plannen aan te passen.

Als de Kamerleden echt ontevreden zijn over een minister, dan kunnen ze die zelfs laten **aftreden**. Het parlement kan ook het vertrouwen in het hele kabinet

Een burgerinitiatief

Jamie Jane Bosman was 17 jaar toen ze in 2011 haar burgerinitiatief 'Een dier is geen ding' begon. "Ik wilde dat dierenmishandeling strenger wordt bestraft", vertelt ze. Met een burgerinitiatief kun je een onderwerp op de politieke agenda zetten. Zes jaar later mocht Jamie haar voorstel in de Tweede Kamer toelichten. Nog eens zes jaar later werd 'haar' Wet aanpak dierenmishandeling en dierverwaarlozing aangenomen. Naar: NOS

Bron 1

opzeggen. Het kabinet moet dan aftreden. In Nederland heeft het parlement dus altijd het laatste woord.

De burgers

Maar ook de burgers van Nederland hebben macht. Zij kiezen de volksvertegenwoordigers in het parlement. Als veel mensen op politici van een bepaalde partij stemmen, heeft deze partij meer macht. Wanneer mensen vinden dat een politicus het niet goed heeft gedaan, kiezen ze de volgende keer voor iemand van een andere partij. Het is daarom belangrijk dat politici luisteren naar de mening van burgers, zoals Jamie in bron 1. Op bladzijde 113 zie je meer voorbeelden van de invloed van burgers op politieke besluiten.

Kijk nu nog eens naar de titel van deze paragraaf. Hoe zou jij deze vraag beantwoorden?

Naar: NPO Radio 1

152017

Vrijheid en onvrijheid

Rechtsstaat

In Nederland hoef je niet bang te zijn dat de overheid je steeds in de gaten houdt, zoals in bron 1. Nederland is een **rechtsstaat**, een land waar de rechten en plichten van de burgers én van de overheid in wetten staan.

In hoofdstuk 4 las je al dat Nederland ook een democratie is. De wetten worden gemaakt door politici die wij zelf hebben gekozen.

In een rechtsstaat moeten niet alleen alle burgers zich aan de wet houden, maar ook de overheid. De politie mag bijvoorbeeld niet zomaar je huis doorzoeken. Als je de wet overtreedt, krijg je straf. Ook als je een agent, een politicus of een directeur bent. We zeggen daarom: niemand staat boven de wet.

Rechten en vrijheden

In de Nederlandse rechtsstaat heb je veel rechten en vrijheden. Sommige ken je waarschijnlijk wel. Het recht op privacy, bijvoorbeeld. Of de vrijheid van meningsuiting. Dat betekent dat je kritiek mag geven op de overheid.

Autoritaire staten

Maar in veel andere landen heeft de bevolking deze rechten en vrijheden niet. In bron 1 staat dat in China de overheid je in de gaten houdt. Er zijn ook landen waar mensen om hun mening opgepakt worden. In sommige landen kan je zelfs achter de tralies verdwijnen zonder een eerlijke rechtszaak. Dit zijn voorbeelden van **autoritaire staten**, landen waarin een kleine groep mensen de macht heeft en de regels bepaalt. Autoritair betekent bazig of dwingend.

Door rood licht? Dan geen vakantie!

In China krijgen alle burgers punten, afhankelijk van hun gedrag. Camera's zien het als je je niet aan de verkeersregels houdt. Je raakt dan punten kwijt. Heb je te weinig punten, dan mag je bijvoorbeeld geen vlieg- of treintickets kopen. Dat is het afgelopen jaar miljoenen Chinezen overkomen. President Xi Jinping: "De bedoeling is betrouwbaar gedrag te belonen en onaangepast gedrag te bestraffen."

Bron 1

Er zijn verschillende soorten autoritaire staten. De een is strenger dan de ander. In sommige autoritaire staten mag je wel demonstreren, in andere zijn demonstraties verboden. Ook in Europa zijn autoritaire staten, kijk maar op de wereldkaart op bladzijde 126.

Dictatuur

Er zijn landen waarin de bevolking geen vrijheid heeft en bijna geen rechten. Dit zijn **dictaturen**: de meest strenge autoritaire staten. Bijvoorbeeld een land als Noord-Korea. De leiders in dictaturen hebben de macht zelf gegrepen, vaak met hulp van het leger. Zij bepalen wat de radio en de tv uitzenden. Ook controleren zij internet. Vaak zijn sociale media helemaal verboden.

Bron 2 Als je in Azerbeidzjan demonstreert, word je gearresteerd

Leven in een rechtsstaat

"JE MOET JE MOND HOUDEN OF JE
WORDT DE KLAS UIT GESTUURD"

Meer toetsen dan mag

Op de school van Huib (16) worden regelmatig twee of drie proefwerken op één dag gegeven. "Als je zegt dat je te veel toetsen op een dag hebt, zegt zo'n docent: 'Mijn vak is ook belangrijk.' Je moet je mond houden of je wordt de klas uit gestuurd. In het leerlingenstatuut staat dat één proefwerk per dag het maximum is. Dan lachen ze een beetje, maar ze doen er niets mee."

Naar: NOS op 3

Bron 1

Grondwet

Elke middelbare school in Nederland heeft een leerlingenstatuut. Daarin staan de rechten en plichten van leerlingen, maar ook wat docenten mogen en niet mogen. In het statuut staat bijvoorbeeld dat je straf krijgt als je hebt gevochten, of dat je maar één proefwerk per dag mag krijgen.

De Nederlandse Grondwet lijkt daar wel een beetje op. In de Grondwet staan de afspraken over hoe de overheid en burgers met elkaar omgaan. Zonder die afspraken kan de overheid doen wat zij wil. Je bent dan als burger machteloos tegenover de overheid.

Jij mag als leerling meepraten over het statuut. De rechten en plichten die in de Grondwet staan, zijn door het parlement opgesteld.

Grondrechten

In de Grondwet staan **grondrechten**, *basisrechten die elke inwoner van Nederland heeft*. Denk hierbij aan de vrijheid van meningsuiting, het recht om te stemmen en het recht op privacy. Een belangrijk grondrecht is Artikel 1 van de Grondwet. Daarin staat dat iedereen gelijk behandeld moet worden en dat discriminatie verboden is. Voorbeelden van grondrechten in Nederland zie je in bron 2.

Sinds 1983 staan ook **sociale grondrechten** in de Grondwet. Deze gaan over zaken waar de overheid voor moet zorgen. Zo moet de overheid uitkeringen geven aan mensen die niet kunnen werken en moet iedereen goed onderwijs krijgen.

Mensenrechten

Voor de Nederlandse rechtsstaat zijn ook de **mensenrechten** belangrijk: *rechten voor elk mens, waar die ook woont*. Mensenrechten zijn bijvoorbeeld recht op onderwijs en vrijheid van meningsuiting, maar ook het recht om te trouwen met wie je wilt. Deze Rechten van de Mens zijn in 1948 aangenomen door de Verenigde Naties.

In autoritaire staten en dictaturen trekken de machthebbers zich weinig of niets aan van mensenrechten. De machthebbers willen hun bevolking onder controle houden. Hier kunnen we als Nederland niet zo veel aan doen. Nederland vraagt hooguit koning Willem-Alexander om de mensenrechten te bespreken tijdens een staatsbezoek.

De Grondwet

Volgens de Grondwet hebben burgers de volgende grondrechten:

- vrijheid van meningsuiting
- recht op gelijke behandeling
 - persvrijheid
- vrijheid van vergadering
- vrijheid van onderwijs
- vrijheid van godsdienst
- vrijheid van betoging
 - recht op privacy
- vrijheid van het oprichten van verenigingen en politieke partijen

Bron 2

Macht

Macht

Al hebben we als burgers allerlei rechten, toch heeft de overheid veel macht over ons. **Macht** is de mogelijkheid om het gedrag van anderen te beïnvloeden. De overheid bepaalt dat je pas alcohol mag kopen als je 18 jaar bent. En je mag niet op een scooter rijden zonder rijbewijs. Als je deze regels overtreedt, mag de overheid je straffen.

De macht van de overheid gaat dus heel ver. Om te voorkomen dat de overheid haar macht onbeperkt kan gebruiken, is de macht in drie delen opgedeeld:

1. de wetgevende macht;
2. de uitvoerende macht;
3. de rechterlijke macht.

Wetgevende macht

De wetgevende macht stelt wetten vast waaraan burgers en de overheid zich moeten houden. Dit doet het parlement door te stemmen. Dat gebeurt tientallen keren per jaar.

Uitvoerende macht

De uitvoerende macht voert de eenmaal goedgekeurde wetten uit. In ons land moeten ministers hiervoor zorgen. Zij vertellen aan ambtenaren wat ze moeten doen. In de wet staat bijvoorbeeld dat jij leerplichtig bent. De minister laat een ambtenaar dan controleren of je wel naar school gaat.

Rechterlijke macht

De rechterlijke macht beoordeelt of de overheid en burgers zich wel aan de wet houden. Deze macht is in handen van rechters. Zij kijken of iemand een wet heeft overtreden en kunnen een overtreder bestraffen.

In de problemen door de overheid

Door onderzoek van twee journalisten kwam het Toeslagenschandaal aan het licht. De Belastingdienst meende dat duizenden gezinnen hadden gefraudeerd. Ze moesten de ontvangen toeslagen volledig terugbetalen. Maar de journalisten ontdekten dat ze helemaal niet hadden gefraudeerd. De regering bood de gezinnen excuses aan en besloot af te treden. "Het is op een verschrikkelijke manier misgegaan", zei toenmalig premier Rutte.

Bron 1

Rechters in Nederland zijn onafhankelijk en onpartijdig. Dit betekent dat zij geen partij kiezen, maar alleen kijken of de wet is overtreden.

De media

Bij het beperken van de macht van de overheid spelen ook de media een rol. Bron 1 gaat over journalisten die ontdekten dat er van alles mis was gegaan. Dit is een voorbeeld van **persvrijheid**: journalisten kunnen ongehinderd hun werk doen.

Autoritaire staten

In autoritaire staten is er geen scheiding van de machten. Wat de wetgevende macht, de uitvoerende macht en de rechterlijke macht doen, wordt bepaald door dezelfde groep mensen. Je kunt dan als burger niet veel doen. Als de overheid je uit je huis zet om daar een voetbalstadion te bouwen, zal de rechter de overheid steunen en niet jou.

Bron 2 Militairen horen bij de uitvoerende macht.

Criminaliteit

"CRIMINEEL GEDRAG IS HEEL
LASTIG TE VOORSPELLEN"

Overtreding of misdrijf?

In de wet staan allerlei regels. Bijvoorbeeld dat je niet mag stelen en niet mag discrimineren. Als je deze regels overtreedt, spreken we van strafbaar gedrag.

In het donker fietsen zonder licht is natuurlijk minder erg dan een inbraak plegen. Daarom maakt de wet verschil tussen overtredingen en misdrijven.

Overtredingen zijn strafbare feiten die minder erg zijn. Als de politie je aanhoudt omdat je zonder licht rijdt, hoef je niet naar de rechter. Je krijgt meestal wel een boete.

Misdrijven zijn ernstige strafbare feiten. Denk maar aan vernieling, diefstal, verkrachting, moord en handel in drugs.

Bij een misdrijf word je door de politie verhoord. Soms houdt de politie je een of meerdere dagen vast. Je kunt ook voor de rechter komen.

Voor misdrijven kun je zwaardere straffen krijgen dan voor overtredingen. En je krijgt een **strafblad**, een lijst met misdrijven waarvoor je bent gestraft. Dit kan lastig zijn als je later een baan zoekt.

Wanneer ben je crimineel?

Eigenlijk is criminaliteit alles wat verboden is. Maar iemand die een keer te hard rijdt, noem je nog geen crimineel. Daarom is de beste omschrijving van het woord **criminaliteit**: *het plegen van misdrijven*. Overtredingen kun je beter niet maken, maar ze maken jou dus niet tot een crimineel als het een keer gebeurt.

"Het gaf een kick"

Marion (17): "Dat jatten van me heeft ruim een jaar geduurd. Bijna elke zaterdag was het raak. De stad in, meestal make-up halen. Of een armband. Soms een jasje passen en wegwezen. Het gaf een kick. Een maand geleden ben ik betrapt met een truitje door een bewaker bij de uitgang. De politie was er snel bij. Ik heb meteen bekend. Het is gek, maar ik ben ergens wel opgelucht, het kon zo niet doorgaan."

Bron 1

Risicofactoren

Waarom worden mensen crimineel? Er zijn enkele **risicofactoren**: *omstandigheden die het risico vergroten dat iemand crimineel wordt.*

- Een **onveilige opvoeding**. Jongeren die thuis verkeerde waarden en normen leren of worden verwaarloosd, gaan eerder het foute pad op.
- **Groepsgedrag**. Als je vrienden regelmatig bushokjes vernielen, ga je misschien ook meedoen omdat je bang bent dat je er anders niet meer bij hoort.
- **Alcohol of drugs**. Onder invloed doen mensen soms dingen die ze niet zouden doen als ze nuchter zijn.
- **Spijbelen en schooluitval**. Jongeren die veel spijbelen of van school gaan zonder diploma, komen vaker met justitie in aanraking.
- **Biologische factoren**. Sommige mensen hebben een stoornis waardoor ze eerder criminele dingen doen.

Maar de meeste spijbelaars en mensen die alcohol drinken, plegen geen misdrijven. Crimineel gedrag is dan ook heel lastig te voorspellen.

Bron 2

Opgepakt ... en dan?

Opsporing

Bij een misdrijf gaan agenten de zaak onderzoeken. Ze kijken wat er is gebeurd en wat iedereen heeft gezien of gehoord. En natuurlijk wie het gedaan heeft. Je bent een verdachte *als de politie denkt dat je iets strafbaars hebt gedaan*.

Wat mag de politie?

In de Nederlandse rechtsstaat moet de politie zich aan een aantal regels houden. Agenten mogen je niet zomaar arresteren. Alleen als de politie je verdenkt van een misdrijf mag ze een aantal dingen doen:

- De politie mag je **fouilleren**. Hierbij onderzoeken ze je kleding en je lichaam.
- De politie mag je **arresteren**. Je moet mee naar het bureau voor verder verhoor. Daar kan de politie je een paar dagen in een cel vasthouden. Soms kan een verdachte langer worden vastgehouden.
- De politie mag je **huis doorzoeken** op zoek naar bewijsmateriaal. Hier is een huiszoekingsbevel voor nodig.

Na afloop van het onderzoek schrijft de politie een proces-verbaal. Dat is een *speciaal politieverslag waarin alle informatie staat over het misdrijf en over de verdachte*.

De officier van justitie

Als de politie klaar is, dan gaat het proces-verbaal naar de **officier van justitie**. Die *beslist wat er met de verdachte gaat gebeuren*. De officier heeft drie mogelijkheden:

1. Zelf een straf opleggen, bijvoorbeeld een boete of een taakstraf.

Straf voor stelen cola

Rechter Wim Hoogma heeft de 23-jarige Wouter veroordeeld tot een taakstraf van 50 uur. Wouter stal in Purmerend twee flessen cola en een aantal voorverpakte broodjes. "Bij het vaststellen van een straf kijk ik wat andere rechters in vergelijkbare gevallen doen. Maar ik weeg ook mee dat Wouter zegt dat hij niet goed weet waarom hij soms spullen steelt. En dat hij hulp heeft gezocht."

Bron 1

2. De verdachte voor de rechter brengen. Dit gebeurt als de zaak ernstig genoeg is. Er komt dan een rechtszaak.
3. Besluiten dat de verdachte niet voor de rechter komt en geen straf krijgt. Bijvoorbeeld als er te weinig bewijs is.

De rechtszaak

Bij een rechtszaak zijn de belangrijkste personen:

- de **verdachte**, geholpen door een **advocaat**;
- de **officier van justitie**, die wil bewijzen dat de verdachte schuldig is;
- de **rechter**, die beslist of de verdachte schuldig is en wat de straf wordt.

Als de rechter iedereen heeft gehoord en genoeg bewijs heeft, eindigt de rechtszaak met het **vonnis: de uitspraak van de rechter**. Daarin staat of de rechter vindt dat de verdachte schuldig is en deze legt dan een straf op. Bijvoorbeeld een taakstraf, zoals in de inleiding.

Hoe pakken we criminelen aan?

Elke klant begroeten

Boetiek Linda heeft vaak te maken met diefstal. Eigenaar Linda Westra was dat op een gegeven moment zat. "Een expert heeft me een aantal tips gegeven. Elke klant groeten bij binnenkomst én vertrek bijvoorbeeld. Je maakt daarmee duidelijk dat iedereen wordt gezien. En niet achter de kassa blijven staan, maar zo veel mogelijk door de winkel lopen. Een potentiële dief vindt dat niet prettig."

Bron 1

Straffen

Als de rechter vindt dat iemand schuldig is, zijn er verschillende mogelijkheden om te straffen. Dat zijn:

- een geldboete;
- een gevangenisstraf;
- een taakstraf. Dan moet je bijvoorbeeld een paar weken onbetaald in een verzorgingstehuis werken.

Tbs

Soms heeft iemand een geestelijke afwijking. De rechter kan zo'n persoon laten behandelen in een tbs-kliniek. Denk daarbij aan bijvoorbeeld heel agressieve daders of kinderverkrachters. Iemand met tbs komt pas vrij als artsen vinden dat die persoon helemaal genezen is. Dit kan jaren duren en soms komt iemand helemaal niet meer vrij.

Halt

Als je tussen 12 en 18 jaar oud bent en een licht misdrijf pleegt, zoals winkeldiefstal, kan de politie je naar Halt sturen. Je moet dan vaak de schade betalen of voor straf ergens een tijdje werken. Werk je mee, dan krijg je geen strafblad.

Het doel van straffen

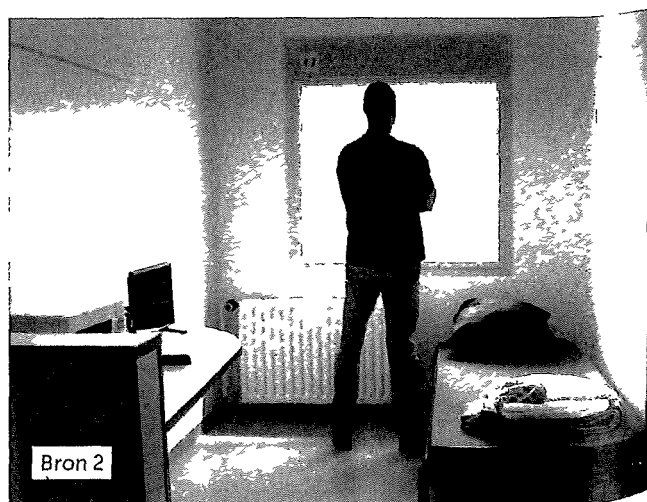
- Straf moet **afschrikken**. Als je weet dat je een flinke straf kunt krijgen voor diefstal, laat je het eerder.
- Straffen maakt de samenleving **veiliger**. Door geweldplegers en zakkenrollers op te sluiten kunnen ze (even) geen misdaden plegen.
- Een doel van straf is ook **wraak**: dat criminelen boeten voor hun misdrijf.
- Tijdens de straf moeten daders hun **gedrag verbeteren**. Dit noemen we heropvoeding: het (opnieuw) leren van belangrijke waarden en normen.

Criminaliteit aanpakken

Ook al worden veel criminelen bestraft, misdaad verdwijnt nooit helemaal. Criminaliteit is dan ook een maatschappelijk probleem waarover vaak wordt gesproken in de politiek. Er zijn twee aanpakken mogelijk: repressie en preventie.

Rechtse politieke partijen, zoals VVD en PVV, zijn voor **repressie: criminaliteit hard aanpakken**. Criminelen moeten lang de cel in. Er moeten extra agenten komen en justitie moet meer geld krijgen. Zo kunnen daders sneller worden opgepakt en veroordeeld.

Linkse politieke partijen, zoals GroenLinks en PvdA, zijn vooral voor **preventie: criminaliteit voorkomen**. Als je zorgt voor meer toezicht, dan wordt er minder gestolen. En als je jonge criminelen hulp geeft bij het vinden van een stageplek of een baan, voorkom je dat ze opnieuw de fout in gaan.

Bron 2

Globalisering

Contacten over de hele wereld

Toen je grootouders jouw leeftijd hadden, waren de meeste mensen vooral op hun eigen land gericht. Zo aten ze in Nederland vaak aardappelen en keken Nederlandse televisie. Als ze al op vakantie gingen, deden ze dat meestal in eigen land. Tegenwoordig is het gewoon om regelmatig naar het buitenland te gaan. En in de supermarkt kun je producten van over de hele wereld kopen. Dit zijn voorbeelden van **globalisering**: *mensen uit verschillende delen van de wereld wisselen steeds meer producten, kennis en cultuur uit.*

In het nieuws hoor je nu snel wat er gebeurt in andere delen van de wereld. Hierdoor zijn mensen dan ook steeds vaker **wereldburger**. Dat betekent dat *je nieuwsgierig bent naar andere landen en je betrokken voelt bij de mensen daar.*

Nieuws uit andere landen kan leuk zijn, maar je ziet ook ellende. Daar kun jij je dan ook verdrietig door voelen.

Globalisering heeft invloed op ons leven. Dat zie je aan de voorbeelden hieronder.

Hallo wereld

Door **internet** kunnen we razendsnel communiceren met mensen over de hele wereld. Daardoor kun je snel kennis delen en informatie verzamelen. Je kunt videobellen met je vakantieliefde in Amerika of online Fortnite spelen met gamers uit India. Misschien kijk jij ook wel samen met miljoenen andere mensen naar dezelfde Koreaanse films via streamingdiensten zoals Netflix.

Van K-pop naar K-beauty

De Koreaanse cultuur is in het Westen populairder dan ooit. Ook de Nederlandse Minka is er dol op. "Toen ik 11 was, ontdekte ik een K-popband. Dat vond ik te gek. Daar wilde ik alles over weten." Ze verdiepte zich in de Koreaanse keuken en de geschiedenis met Noord-Korea. Ook volgde ze de trends op het gebied van beauty en mode. "Vooral K-beauty spreekt me aan. Je ziet in Korea veel roze make-up. Superleuk."

Naar: RTL Nieuws

Bron 1

Wereldhandel

Landen drijven al honderden jaren handel met elkaar. Door grotere schepen en snellere vliegtuigen is de wereldwijde handel enorm toegenomen. Daarbij laten veel westerse landen hun producten maken in landen als India, Vietnam of China. Daar zijn de lonen namelijk lager. Maar de werkomstandigheden zijn er vaak slecht. Je kunt kleding en schoenen die daar zijn gemaakt, in Nederland vaak voor weinig geld kopen.

Wereldwijde samenwerking

Door de globalisering zijn landen vaker afhankelijk van elkaar. Ze moeten meer samenwerken bij het oplossen van problemen, zoals klimaatverandering en internationale veiligheid. In paragraaf 6.3 lees je hier meer over.

Om samenwerking tussen landen te regelen zijn er verschillende internationale organisaties opgericht. In paragraaf 6.4 en 6.5 lees je daar meer over.

Bron 2 Fortnite spelen met gamers uit India.

Migratie

"ZE ZITTEN MET HUN HOOFD
BIJ DE OORLOG"

Je land verlaten

Uit het verhaal van Taisija blijkt dat **migratie**, *het verhuizen naar een ander land*, niet makkelijk is. Waarom kiezen mensen er dan toch voor? De vier belangrijkste redenen lees je hieronder.

Uit de koloniën

Nederland had vroeger **koloniën**, *gebieden die werden veroverd en gebruikt om winst te maken*. Deze gebieden werden later Suriname, Indonesië en de Antillen. Toen Suriname en Indonesië zelfstandig werden, kwam een deel van de bewoners naar Nederland. Op dit moment horen alleen de vroegere Nederlandse Antillen nog bij het Koninkrijk Nederland.

Op zoek naar werk

In de vorige eeuw kwamen mensen onder andere uit Marokko en Turkije voor werk hierheen. Omdat ze hier tijdelijk zouden zijn, heetten ze **gastarbeiders**. Een groot deel van deze mensen is met hun gezin gebleven.

Tegenwoordig komen er nog steeds **arbeidsmigranten**: *mensen uit een ander land die hier komen werken*. Deze komen vooral uit landen die lid zijn van de Europese Unie, zoals Polen en Roemenië. Mensen uit deze landen mogen hier komen werken en wonen. Mensen uit alle andere landen mogen dat niet. Behalve als je een beroep hebt waar in Nederland speciaal vraag naar is. Bijvoorbeeld een profvoetballer of een ICT'er.

Op de vlucht

Soms vluchten mensen uit hun land omdat ze er gevaar lopen. Bijvoorbeeld vanwege oorlog of omdat ze een andere mening hebben dan de leiders van het

Oekraïners in de klas

De 15-jarige Taisija ontvluchtte in 2022 Oekraïne. Ze gaat in Nijmegen naar school. De Nederlandse taal is moeilijk, maar contact maken met klasgenoten gaat gelukkig steeds beter. De Oekraïense leerlingen zijn gemotiveerd om te leren, maar ook snel afgeleid, zien de docenten. "Ze vinden het moeilijk om hun telefoon los te laten. Een tijdje geleden was er weer een heftig bombardement. Dan zijn ze meteen onrustig."

Naar: Sprank Magazine

Bron 1

land. De meeste vluchtelingen worden in een buurland opgevangen. Een deel van hen vraagt in Nederland asiel aan, *toestemming om hier te mogen verblijven*. Als ze kunnen bewijzen dat hun leven echt gevaar loopt, krijgen ze een **verblijfsvergunning**. In veel gevallen hebben asielzoekers zware tochten moeten maken om Nederland te bereiken.

Gezin

Als vluchtelingen toestemming krijgen om in Nederland te blijven wonen, dan mogen hun partner en kinderen ook hierheen komen. We noemen dat **gezinshereniging**.

Ga je trouwen met iemand uit een ander land, dan heet dat **gezinsoorming**. Dit mag alleen als je genoeg verdient om voor je nieuwe gezin te zorgen.

Geen toestemming

Soms krijgen mensen geen verblijfsvergunning, maar vertrekken ze niet uit Nederland. Ze worden dan **illegalen**: *mensen die geen toestemming hebben om hier te wonen en te werken*.

Bron 2 Poolse arbeidsmigranten aan het werk in Nederland.

Problemen zonder grenzen

Landen zijn steeds meer met elkaar verbonden. Daarom krijgen we vaker te maken met **grensoverstijgende problemen**: *problemen die over landsgrenzen heen gaan*. Deze problemen zijn niet makkelijk op te lossen. In de volgende voorbeelden lees je waarom.

Klimaat

Mensen gebruiken al jaren te veel grondstoffen. Bijvoorbeeld voor eten, brandstof en alle spullen die we kopen. Daardoor raakt de aarde uitgeput. En onder andere door houtkap van regenwouden warmt de aarde op. Dat heeft ook gevolgen voor Nederland. Om deze snelle klimaatverandering te stoppen, moeten we minder vervuilen en minder grondstoffen gebruiken. Dat kan bijvoorbeeld als we **duurzamer** produceren. Spullen gaan dan langer mee of worden in het eigen land gemaakt. Maar is dat voldoende? Of moeten we allemaal minder kopen? En wie gaat daarvoor zorgen?

Armoede

In grote delen van de wereld is het moeilijk om een goed bestaan te hebben. Mensen slaan daar op de vlucht vanwege honger en armoede. Via internet zien ze dat er in Europa veel rijkdom is. Als ze hier werk kunnen vinden, kunnen ze geld verdienen voor hun familie. Veel mensen wagen dan ook hun leven om naar Europa en Nederland te komen. We noemen deze mensen ook wel **economische vluchtelingen**. Zij maken geen kans op een verblijfsvergunning en worden het land uitgezet. Soms vertrekken ze niet. Dan verblijven ze illegaal in een land. Hoe komen ze dan aan geld? Moeten we deze mensen, die bereid zijn alles op te geven om hier te werken, een kans geven?

Drugsuithalers zijn steeds jonger

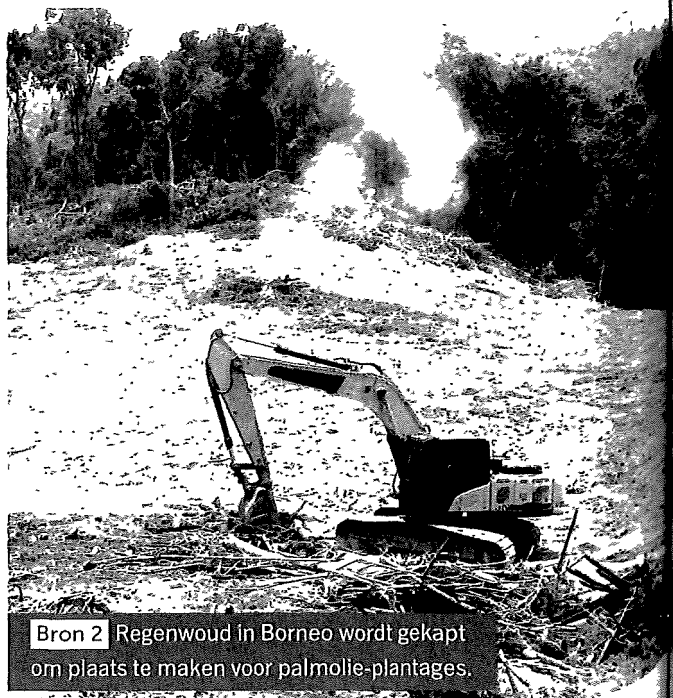
Rotterdam en Antwerpen werken samen in de strijd tegen drugssmokkel. Toch komen er steeds meer drugs het land binnen in zeecontainers. Mensen die de drugs uit die containers halen zijn de 'uithalers'. Havenmedewerker René ziet dat deze steeds jonger zijn. Het dieptepunt was de aanhouding van een 14-jarige jongen. "Het is vermoedelijk de verleiding van het snelle geld. Deze jongens willen allemaal die dure jas en schoenen. En dat kost geld."

Naar: rijmond.nl

Bron 1

Criminaliteit en terrorisme

Criminelen stoppen niet bij de grens. Door de wereldwijde handel worden drugs makkelijk de havens binnengesmokkeld. Jonge uithalers, zoals in bron 1, helpen daarbij. Daarna verspreiden de criminelen deze drugs door heel Europa. Ook terroristen profiteren van de globalisering. **Terrorisme is het plegen van gewelddadige aanslagen met het doel om angst te zaaien**. Via internet kunnen terroristen aan wapens komen. Zij verspreiden hun boodschap van haat vooral via sociale media. Zo brengen ze ook mensen die bijvoorbeeld in Nederland of België leven op het idee om aanslagen te plegen. De landsgrenzen sluiten heeft dan geen zin.

Bron 2 Regenwoud in Borneo wordt gekapt om plaats te maken voor palmolie-plantages.

Europese Unie

Verenigde Staten van Europa

Politieke partij Volt wil als enige Nederlandse partij dat Europa meer als één land gaat optreden. De partij heeft het plan om een Verenigde Staten van Europa op te richten met een eigen grondwet en een eigen leger. Fractieleider Laurens Dassen: "Als problemen zich niets van grenzen aantrekken, moet de politiek dat ook niet doen." Verder wil hij dat iedereen vrij krijgt op de Dag van Europa op 9 mei.

Naar: AD, NOS en Facebook

Bron 1

Vrede en welvaart

Na de Tweede Wereldoorlog ging Nederland samenwerken met vijf andere landen. Ze moesten Europa weer opbouwen. En ze wilden een nieuwe oorlog voorkomen. Steeds meer landen sloten zich aan. Dit leidde tot de oprichting van de **Europese Unie (EU)**, een economisch en politiek samenwerkingsverband van 27 Europese landen. In veel landen kun je betalen met de euro. Je kunt door Europa reizen zonder je paspoort te laten zien. Ook mag je in elk ander EU-land wonen, werken of studeren.

Door de open grenzen kunnen bedrijven hun producten in heel Europa verkopen. Veel producten zijn goedkoper geworden, zoals een vliegticket of een telefoongesprek. De samenwerking heeft in de meeste Europese lidstaten welvaart gebracht. Bovendien is er al zo'n 80 jaar vrede tussen de deelnemende landen.

Meer samenwerking

Als gevolg van globalisering krijgen de EU-landen te maken met vraagstukken die ze niet alleen kunnen oplossen. Bijvoorbeeld vluchtelingen die naar Europa komen. Daar moeten de landen goede afspraken over maken. Welk land moet de vluchtelingen opvangen? Of het aanpakken van milieuvervuiling: hoe zorgen de landen ervoor dat iedereen bijdraagt aan een schoner milieu? Landen moeten hiervoor meer samenwerken en afspraken met elkaar maken. Zo proberen de lidstaten het eens te worden over een wet om de natuur te verbeteren. Als zo'n wet er komt, moet Nederland deze uitvoeren. Ook als dat negatieve gevolgen kan hebben voor de Nederlandse boeren en vissers.

Kritiek en steun

Door samen te werken heeft Nederland soms minder te zeggen over regels in het eigen land. Daarnaast zijn er nog andere punten van kritiek.

- Nederland betaalt als rijk land meer geld aan de EU dan andere landen.
- Er komen mensen uit andere lidstaten om hier te werken. Volgens sommige Nederlanders pikken ze 'onze' banen en woningen in.

Er zijn dan ook mensen die willen dat Nederland uit de EU gaat; ze willen een nexit (Nederland exit).

Ondanks de genoemde nadelen wil 60 procent van de Nederlanders lid blijven van de EU. De belangrijkste reden hiervoor is dat het goed is voor de economie.

Bron 2

Werken aan een betere wereld

Problemen beperken zich niet tot Europa. Daarom is samenwerking over de hele wereld nodig. Verschillende organisaties zijn hiervoor opgericht. Over een aantal van deze lees je hieronder.

Verenigde Naties

Bijna alle landen in de wereld zijn lid van de **Verenigde Naties (VN)**: een wereldwijd samenwerkingsverband voor vrede en veiligheid. De VN werden in 1945 opgericht met het doel een volgende wereldoorlog te voorkomen. Taken van de VN zijn:

- Bemiddelen bij **conflicten** tussen landen.
- Bieden van **hulp** aan mensen in nood.
- Regeringen oproepen de **mensenrechten** te respecteren.
- Elk jaar een **klimaatconferentie** organiseren, zoals de klimaattop uit bron 1.

Hoeveel macht hebben de VN?

De VN kunnen landen niet verplichten om maatregelen te nemen. Ze hebben ook geen eigen leger. Bij conflicten in de wereld vergadert de **VN-Veiligheidsraad** wel over ingrijpen, maar ze worden het bijna nooit met elkaar eens. Vijf landen in deze raad hebben **vetorecht**, de mogelijkheid om met één stem een beslissing tegen te houden. Dit zijn de Verenigde Staten van Amerika, China, Rusland, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. Vanwege verschillende belangen gebruiken ze dit vetorecht vaak.

NAVO

Nederland is sinds de oprichting in 1949 lid van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO). Dit is een **militair bondgenootschap** van landen uit

Highway to Hell

Op de VN-klimaatop in Egypte in 2022 riep voorzitter Guterres op tot actie. "We zitten op een snelweg naar de klimaathel, met onze voet nog altijd op het gaspedaal", zei hij. Hij verwees daarmee naar de hit 'Highway to Hell' van AC/DC. De arme landen klaagden over de gevolgen van klimaatverandering. Zij hebben vaker last van droogte of juist overstromingen. Rijke landen gaan daarom meebetalen aan een schadefonds van de VN.

Naar: NOS en RTL Nieuws

Bron 1

Noord-Amerika en Europa. Er zijn nu meer dan 30 landen lid. Ze zorgen samen voor elkaars veiligheid en vrijheid. Wanneer een van de landen wordt aangevallen, moeten alle andere lidstaten helpen.

Overige organisaties

Andere organisaties die wereldwijd werken zijn bijvoorbeeld het Wereld Natuur Fonds, het Rode Kruis en Amnesty International. Deze organisaties zijn opgericht om de wereld een beetje beter te maken. Ze vragen bijvoorbeeld aandacht voor kinderarbeid of bedreigde diersoorten.

Meer of minder globalisering?

We leven niet op een eiland. Problemen ergens in de wereld hebben ook gevolgen voor Nederland. Een hek om het land zetten houdt deze problemen niet buiten. Wanneer landen samenwerken, kunnen ze niet meer alles zelf beslissen voor het eigen land. Het blijft zoeken naar een goede balans: wat doe je samen en wat besluit je als land zelf. Daarover moeten we voortdurend met elkaar blijven praten.

Bron 2

Samen leven

Verschillen

In Nederland heb je veel vrijheid om te leven zoals je wilt en te geloven wat je wilt. Zo wonen er in Nederland christenen, moslims en mensen die helemaal niet gelovig zijn. Een kwart van de Nederlanders heeft een migratie-achtergrond, bijvoorbeeld een Turkse, Marokkaanse of Surinaamse achtergrond. En er zijn mensen die een homoseksuele relatie hebben, mensen die vegetariër zijn en mensen die hun haar paars verven.

Kortom, in Nederland bestaan veel verschillende subculturen en levensstijlen. We noemen Nederland dan ook een **pluriforme samenleving**, *een samenleving van mensen met verschillende culturen en leefstijlen*. Het woord 'pluriform' betekent veelvormig.

Ergens bij willen horen

Elk mens wil bij een groep horen. Dit kan een vriendengroep zijn, een geloofsgemeenschap of een andere **subcultuur**. Het delen van dezelfde normen en waarden zorgt voor een **wij-gevoel**: *het gevoel bij elkaar te horen*. Om dit gevoel te versterken, maken mensen onderscheid tussen wie wel bij de groep horen en wie niet. Over de eigen groep, de wij-groep, ben je vaak positief. Over anderen, de zij-groep, denk je vaak negatiever. Bijvoorbeeld: "Wij vmbo-leerlingen zijn veel gezelliger dan die saaie nerds van het vwo." Dit **wij-zij-denken** is goed voor de groep.

Soms levert het onderscheid tussen 'wij' en 'zij' maatschappelijke problemen op. Bijvoorbeeld wanneer groepen mensen worden buitengesloten omdat ze een niet-Nederlandse achternaam hebben. Dat is **discriminatie**. In de volgende paragraaf lees je daar

Verschillende culturen

Lucilla, 16 jaar: "Mijn vader is in Suriname geboren. Zijn moeder had een Afrikaanse achtergrond. Zij had zelf weer een Indiase moeder. Mijn opa was Nederlander. En mijn andere oma was een Chinese. Ik draag dus vier werelddelen met mij mee. Ik voel me Nederlands als het Nederlands elftal wint. Of als we met elkaar praten over hoe we vroeger naar Zapp keken. Maar ik voel me Surinaams als mijn nichtje langskomt en ze mijn haar vlecht."

Bron 1

meer over. Wij-zij-denken is ook een oorzaak van **polarisatie**. Dat wil zeggen dat *de verschillen tussen mensen en bevolkingsgroepen steeds groter lijken te worden*. Mensen zien alleen de verschillen en vergeten de overeenkomsten die ze ook hebben. Je ziet dit bijvoorbeeld tussen voorstanders en tegenstanders van Zwarte Piet en rondom de opvang van vluchtelingen.

Het versterken van het wij-gevoel in de hele samenleving kan op verschillende manieren. Bijvoorbeeld door het spreken van dezelfde taal, het vieren van nationale feestdagen en juichen voor je land bij het WK voetbal. Discriminatie en polarisatie zijn slecht voor dit wij-gevoel in de samenleving. Mensen voelen zich dan minder prettig bij elkaar. Het is daarom belangrijk dit tegen te gaan.

Bron 2 Als Nederland meedoet aan het WK versieren mensen samen hun straat.

Hokjesdenken

"Ze behandelen me anders"

Bjarne: "Ik zeg liever niet meteen tegen mensen dat ik autisme heb. Je ziet niet snel aan me dat dat zo is. Als ik het dan vertel gaan mensen me ineens anders behandelen. Dan gaan ze langzamer praten en minder moeilijke woorden gebruiken. Het is iets waar ik altijd al last van heb gehad. Op het speciaal onderwijs hoorde ik er niet bij omdat ik te 'normaal' was. Maar op het 'normale' onderwijs was ik weer die autist."

Naar: vice.com

Bron 1

Waarom denken we in hokjes?

Als je iemand voor het eerst ziet, heb je al snel een beeld van die persoon. Dat heeft te maken met de werking van je brein. Om de wereld overzichtelijk te maken, heeft je brein allerlei hokjes aangemaakt: man, vrouw, aso, autist, nep, stoer, en nog veel meer. Je stopt mensen automatisch in zo'n hokje. Zo heb je snel een oordeel over wie je voor je hebt. Dit beeld kan kloppen, maar je kunt er ook flink naast zitten. Je baseert je oordeel namelijk maar op één kenmerk. En niemand is alleen maar gamer, hangjongere of brugklasser, maar bijvoorbeeld ook Nederlander, behulpzaam en goed in sport.

Stereotypen

We delen mensen niet alleen in hokjes in, maar we plakken er vaak ook een etiket op. Buitenlanders denken bijvoorbeeld dat Nederlanders allemaal wiet gebruiken, omdat je het hier in coffeeshops kan kopen. We noemen dat een *stereotype*, een *overdreven beeld van een groep mensen*. Een stereotype klopt meestal niet en is vaak negatief. Denk maar aan het stereotype: 'Alle blonde vrouwen zijn dom'. Het is onjuist en negatief.

Vooroordelen

Een stereotype kan leiden tot vooroordelen. Een *vooordeel* is een *oordeel over iemand of iets zonder dat je de feiten of de persoon kent*. Dat oordeel is dan alleen gebaseerd op het 'hokje' waarin je iemand indeelt. Je weet verder niets van die persoon. Je denkt bijvoorbeeld dat iemand met autisme moeilijke woorden niet begrijpt, zoals bij Bjarne in bron 1.

Ongelijke behandeling

Door stereotypen en vooroordelen kun je mensen anders gaan behandelen, alleen maar omdat ze tot een bepaalde groep horen.

In dat geval is er sprake van *discriminatie: onterecht verschil maken in de behandeling van mensen*. Bijvoorbeeld een baas die sollicitanten niet uitnodigt omdat ze een niet-Nederlandse naam hebben. Een ander voorbeeld van discriminatie is iemand uitschelden omdat hij homoseksueel is.

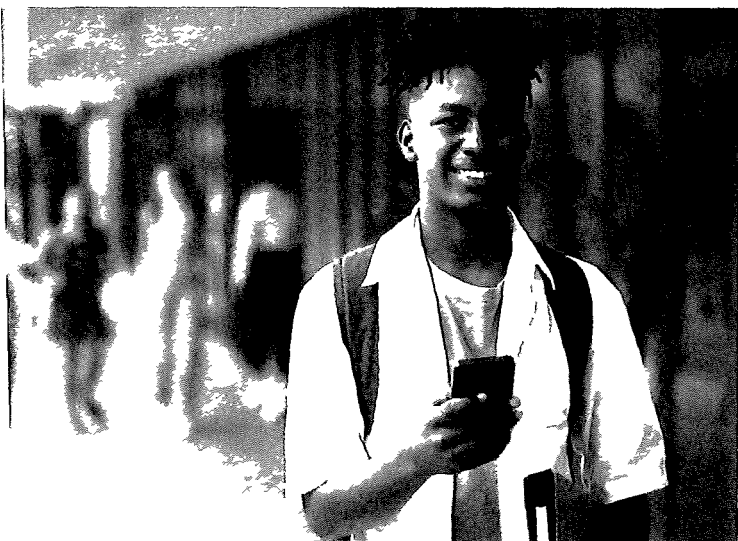
Racisme

De laatste jaren spreken mensen steeds meer over *racisme*. Het gaat dan over *discriminatie van mensen op basis van huidskleur of afkomst*. Hier vallen ook kwetsende en vernederende uitspraken over huidskleur en afkomst onder. Lange tijd zeiden mensen dat racisme in Nederland niet voorkwam. Maar tegenwoordig geven steeds meer Nederlanders toe dat racisme een maatschappelijk probleem is.

Bron 2

Integratie

Hoeveel neem je over?

Sinds lange tijd komen mensen vanuit de hele wereld in Nederland wonen. Zij brengen allemaal hun eigen gewoonten en gebruiken mee. Deze kunnen erg verschillen van de dominante Nederlandse cultuur. Allereerst natuurlijk de taal, maar bijvoorbeeld ook kleding en omgangsvormen. En regels en wetten zijn anders. In Nederland mag je bijvoorbeeld een relatie hebben met iemand van hetzelfde geslacht, maar in Iran is dat streng verboden.

De meeste van deze **nieuwkomers** vinden na een tijdje hun plek in de Nederlandse samenleving. Maar dat gaat niet zomaar. Het is vaak een lastig proces voor de nieuwkomers. Maar ook voor de mensen die hier al langer wonen. Want, wie moet zich aanpassen? En wat verwachten we van elkaar?

Voor een deel aanpassen

De meeste nieuwkomers werken aan hun integratie. *Ze passen zich aan de Nederlandse gewoonten aan, maar behouden ook de eigen cultuur.* Bijvoorbeeld Turkse mensen die met hun collega's en burens Nederlands spreken, maar thuis met de kinderen Turks.

Bij integratie hoort ook het respecteren van de **basiswaarden** van de Nederlandse samenleving: vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. Verder is het voor integratie belangrijk dat mensen actief meedoen, door bijvoorbeeld studie of werk. Andersom biedt de Nederlandse samenleving aan mensen de vrijheid om eigen waarden, normen en gewoonten te behouden. Zo kunnen leerlingen een dag vrij krijgen om het einde van de ramadan, Eid al-Fitr, te vieren.

Waar kom je vandaan?

Anumati (19): "Iedereen kan aan mij zien dat mijn ouders niet uit Nederland komen. Daar mag je gerust naar vragen. Het is heel fijn als ik gewoon mag vertellen uit welke cultuur ik kom. Ik ben daar ook trots op."

Noor (17): "Ik ben als baby vanuit Eritrea naar Nederland gekomen en ik voel me hier thuis. Maar mensen blijven vragen: 'Waar kom je vandaan?' Krijg ik die vraag nu de rest van mijn leven?"

Bron 1

Twee kanten van integratie

Integratie maakt de Nederlandse cultuur rijker. Denk bijvoorbeeld aan het grote aanbod van restaurants met gerechten als shoarma, roti en saté. Maar ook aan de invloed van buitenlandse woorden op jongerentaal en kleding- en muziekstijlen. Aan de andere kant zijn er ook mensen die hun buurt niet meer herkennen. Ze horen vreemde talen op straat en voelen zich hierdoor minder thuis in Nederland.

Integratie gaat niet vanzelf

Voor integratie is het belangrijk dat nieuwkomers snel kunnen meedoen in de maatschappij. Daarom moet elke nieuwkomer verplicht een **inburgeringscursus** volgen en hier examen in doen. De overheid helpt met de integratie door bijvoorbeeld extra geld te geven voor **lessen Nederlands**.

Bron 2

Nederland is veranderd

"VROEGER WERD EEN VROUW ONTSLAGEN
ALS ZE TROUWDE"

Cultuur verandert door de jaren heen. Dit zie je goed wanneer je Nederland vergelijkt met het Nederland van de vorige eeuw. Sindsdien is de samenleving erg veranderd. Dit komt voor een deel door de komst van migranten uit verschillende landen. Maar ook zonder immigratie zou Nederland een stuk pluriformer geworden zijn. Hoe komt dit?

Nederland vroeger

Tot de jaren 60 van de vorige eeuw speelde het geloof nog een grote rol in het dagelijks leven van mensen. De pastoor of dominee vertelde hoe mensen moesten leven. Je trouwde en kreeg kinderen. Vader werkte en moeder zorgde voor het gezin. Gehoorzaamheid en volgzzaamheid waren belangrijke waarden voor die tijd. Iedereen moest luisteren naar de kerk, vrouwen moesten luisteren naar de man.

Toen vanaf de jaren 60 de invloed van de kerk afnam, begon Nederland te veranderen.

Emancipatie

Een deel van de vrouwen accepteerde hun achtergestelde positie niet langer. Ze zetten zich in voor verandering. We noemen dit **emancipatie**, *de strijd voor gelijke rechten en gelijke behandeling*. Meer meisjes gingen studeren en geld verdienen. Hierdoor werden ze minder afhankelijk van een man. Bovendien voerden vrouwen met succes actie voor de anticonceptiepil en voor meer rechten bij de keuze voor een abortus. Kinderen krijgen was geen plicht meer, maar een keuze.

Ook homoseksuelen begonnen te strijden voor gelijke rechten. In 2001 werd het **homohuwelijk** in de wet opgenomen. En in 2023 is in de Grondwet

"Natuurlijk blijf ik werken"

Bibi (15): "Ik geef later les op de basisschool, trouw met een lieve man en krijg twee kinderen. Natuurlijk blijf ik werken, ik wil wel graag mijn eigen geld verdienen." Maar minder dan 75 jaar geleden was dit onmogelijk geweest. Toen werden vrouwen in overheidsdienst de dag na hun huwelijk ontslagen. Getrouwde vrouwen mochten geen bankrekening openen of een hypotheek afsluiten. En op reis gaan kon alleen met toestemming van hun man. Tot 1956 stond dit zo in de wet.

Bron 1

opgenomen dat discriminatie vanwege 'seksuele voorkeur' verboden is. De homo-emancipatie breidt zich de laatste jaren uit met meer groepen die geaccepteerd willen worden: de **lgbtiq-beweging**. Deze afkorting staat voor *lesbisch, homoseksueel, biseksueel, transgender persoon, intersekse persoon en queer*.

Nederland nu

Voor de **basiswaarden** vrijheid en gelijkwaardigheid is flink gestreden. Maar nog steeds is er van volledige gelijkwaardigheid geen sprake. Vrouwen verdienen minder salaris dan mannen voor hetzelfde werk. Lgbtiq-personen zijn nog steeds slachtoffer van discriminatie en geweld. Ook voor mensen met een migratie-achtergrond is gelijke behandeling niet vanzelfsprekend.

Niet iedereen is blij met alle veranderingen. Sommige mensen hebben het gevoel dat ze niets meer mogen zeggen. Ze vragen zich af wat er mis is met een traditionele rolverdeling tussen man en vrouw. Zij verlangen terug naar de overzichtelijke wereld van vroeger.

Bron 2

Een inclusieve samenleving

In Nederland hebben mensen veel vrijheid om te leven zoals ze willen. Deze vrijheden zijn zo belangrijk, dat ze zijn vastgelegd in de Grondwet. Bijvoorbeeld vrijheid van godsdienst en vrijheid van meningsuiting. Ook heeft iedereen recht op gelijke behandeling. Op papier is Nederland dus een **inclusieve samenleving**. Dat is *een samenleving waarin iedereen mee mag en kan doen*.

Maar helaas is het duidelijk dat niet iedereen dezelfde kansen heeft en dat er mensen worden buitengesloten. Dit is niet alleen schadelijk voor de persoon zelf, maar ook voor de samenleving.

Meedoen

Voor de samenleving is het belangrijk dat mensen zich betrokken voelen en een bijdrage leveren. Dat doe je al door te werken en te stemmen. Het is daarom belangrijk dat iedereen mee mag en kan doen. Daarom zorgt de overheid ervoor dat mensen die dat nodig hebben een uitkering krijgen. Verder gaat de overheid discriminatie tegen door wetten en regels op te stellen. Zo is op elke school een rolstoellift of traplift verplicht.

Omgaan met verschillen

Niet alleen de overheid, maar wij allemaal moeten zorgen voor een inclusieve samenleving. Dit kan alleen met een tolerante houding. **Tolerantie** betekent dat je *accepteert dat mensen soms anders zijn, denken of doen dan jij*. Als je tolerant bent, veroordeel je iemand die anders is niet.

Tolerantie heeft veel met respect te maken. **Respect** betekent dat je *anderen in hun waarde laat*. Mensen maken misschien andere keuzes dan jij, maar dat

"Als Ajax belt, zijn ze hem kwijt"

Het is de droom voor alle jongeren met een passie voor voetbal: spelen bij Ajax, AZ of NEC. De Bijzondere Eredivisie maakt die droom nu ook werkelijkheid voor kinderen met een handicap. Voor Sepp (13 jaar) is voetballen zijn grootste passie. Volgens zijn moeder is voetbal de beste therapie. "Sepp is zoveel blijer nu hij voetbalt bij VVV Venlo. Hij vindt dat prima voor nu. Maar als Ajax belt, zijn ze hem kwijt."

Naar: gehandicaptekind.nl

Bron 1

betekent niet dat jij beter bent dan zij. Je behandelt anderen zoals je zelf behandeld wilt worden. Als jij niet uitgescholden wilt worden om wie je bent, doe je dat ook niet bij een ander.

Grenzen aan tolerantie

Er zijn natuurlijk wel grenzen aan tolerantie en respect. Mensen mogen van alles vinden en denken, maar ze mogen niet alles zeggen en doen. Als je last hebt van asociaal gedrag van anderen, mag je daar best iets van zeggen. Daarbij geldt ook dat iedereen zich aan de wet moet houden. Je mag dus niet oproepen tot geweld. En ook opzettelijke belediging en discriminatie hoef je niet te accepteren.

Bron 2